

Patri Urkizu

**ITSASOKO TRAGEDIAK
EUSKAL KANTA ZAHARRETAN**

Fernando Artola Sagarzazu “Bordari” (1910- 1983)
Euskalzale eta idazlearen omenetan

Zorigaiztoko egun batez Jaizkibelgo kostaldean
Gure anaia Iñaki hil zen Azabatzako partean,
Hura bezala asko dira galdu itsaso haserrean,
Horien denengatik lipar batez oroit gaitean.

(P.U.)

EUSKAL KANTA ZAHARREN biltze eta ikertze lana ez da oraingoxekoa. Jadanik XVIII. mende bukaeran hasiak ziren biltzaile lanetan¹, eta batez ere XIX. mendean hor ditugu Joan Ignazio Iztueta, Agosti Chaho², Jean-Dominique Jullien Sallaberry eta batipat XX.mendean Resurrekzion Mª Azkue eta Aita Donostia milaka kanta biltzen eta doinuak jasotzen³. Ez zitzaion Jose Ariztimuño “Aitzol”i egindako lana buruturik zegoela iruditu eta kanpaina handi bat hasi zuen 1931ean *Collamus Carmina Nostra*, bil ditzagun gure bertso eta kantak lelopean.

XXI. mendean aitzinatzen ari garelarik, eta batipat Antonio Zavalaren lan eskergaren ondoren, zerbait gelditzen ote biltzeko, arakatzeko eta ikertzeko? Nire ustez bai. Hor daukagu adibide gisara berrikitan Patziku Perurenak argitaratu berri duen liburu mardula Berdabioko kantaz⁴, edota Jesus Antonio Cid-en hitzak⁵ Zavalaren Euskal Erromantzeak liburuaz:

[...] Es indudable que las baladas vascas podían, o podrán en el futuro, publicarse de otra forma; **con otros títulos y otra ordenación**; añadiendo y suprimiendo temas o versiones; con estudios pormenorizados, narratológicos, históricos, etnográficos o lo que se desee en cada tema; con índices, gráficos y mapas, etc., etc.. Pero esto sería otra obra, no necesariamente mejor ni más útil, y no la de Zavala. Con *Euskal erromantzeak* disponemos de la compilación más copiosa de baladas del País Vasco nunca publicada. Varias decenas de excelentes textos, con sus melodías, se incorporan definitivamente al patrimonio cultural euskérico, y se ha evitado que colecciones casi míticas como las de Augustin Chaho y Aitzol siguieran permaneciendo ocultas o se perdieran para siempre. Los textos, editados con rigor, puntuados de forma coherente, y **ordenados por temas** facilitarán la lectura y ahorrarán la consulta simultánea y enojosa de libros, artículos de revista y otras fuentes, a quien desee conocer todos los testimonios conocidos de una balada concreta.

Hautatu dugun gaia dela eta, alegia, *Itsasoko tragediak euskal kanta zaharretan* azpimarratu behar dugu, gure ikerketan Azkue, Donostia eta Zavalaren lanak osatu eta zehaztu ahal izan ditugula. Eta gai hori ez dela itsasoko kanten multzo barnean espezialidade bat baizik, frantsesez “complaintes” deitzen direnak, beste hainbat kantu artean direla itsasuntzian lan ezberdinak egiten diren bitartean kantatzeko edo portuan⁶, lehorreatu eta gero edari pizgarriei zurrutada ederrak eman ondoren.

Arrantzaleen bizitza⁷ darama titulu gisara Antonio Zavalak 1978an plazaratu liburuxkak. Itsasoak eta gizonak elkarrekin darabilkiten borroka latza zuen gaitzat, eta bertan zioenez bildutako bertsoak Gipuzkoakoak ziren soilik, Bizkaikoak eta Bidasoaz beste aldekoak hurrengo baterako uzten zituen. Beste aldi hura iritsi ez denez, beude

¹ Patri Urkizu, *Bertso zahar eta berri zenbaiten bilduma (1798)*. Durangoko udala 1987,

² Patri Urkizu (ed.), *Agosti Chahoren Kantutegia*. Susa, Zarautz, 2006.

³ Patri Urkizu et al., “Literatura de tradición oral”, *Historia de la literatura vasca*. UNED, Madrid, 2000, 25-58.

⁴ Patziku Perurena, *Goizuetan bada gizon bat. Trabukoren kantako misterioak*. Alberdania, Irun, 2010.

⁵ Jesús Antonio Cid, “Romancero hispánico y balada vasca”, *Antonio Zavalaren ohoretan*. Deustuko Unibertsitatea. Bilbao, 2000, 100.

⁶ AAVV, *Guide des chants de marins. Répertoire pour chanter à bord ou au port*. La Chsse-Marée. ArMenn.Duarnenez, 1997.

⁷ Antonio Zavala, *Arrantzaleen bizitza*. Auspoa 133, Tolosa 1978.

ondorengo kanta hauek, batipat Iparraldeko koplariak onduak, itsasoko penen eta maluren, hala marinelen nola emigrazio bidaietan hondoratzen zirenen oroigarri.

Zavalak bere liburuan bederatzi kanten artean honako lau tragedien bertsoak biltzen zituen: Bat, 1878ko apirilaren 20an Kantabriar itsasoan suertatu galerna gaizto baten ondorioz hirurehun lagun baino gehiago itota gertatu zirenekoa⁸ Bi, 1879ko urtarrilaren zortzian Zumaiako *San Jose* itsasuntzia bixigutara joan eta beste galernazo baten ondorioz hamahiru ito zirenekoa, kostalde osoan pairatu zirelarik beste hamaika desgrazia⁹ .Hiru, 1906ko otsailaren hogeita seian Erandiotik Barakaldorako untzia pasatzerakoan bederatzi itoren berri ematen dituzten bertsoak¹⁰. Eta lau, 1908ko maiatzaren 24ean denboraleak sortu deskalabruen berri Zipriano Lertxundik emandako bertsoan¹¹ bertan 32 urterekin ito zelarik Ondarrutar bertsolaria zen Jose Manuel Imaz.

Ramos Azkarate¹² badu *San Jose* mutrikuar txaluparen hondoratzeari buruzko bertso batzuel El Correo del Norte-emanak (1901-II-3), eta Fermin Imaz¹³ bertsolariak, besteen artean ere moldatu zituzten tragedia hauei buruzko bertsoak.

Jose Luis Ansorenak¹⁴ ere aipatzen ditu Itsasoko tragediak eta kantak, eta besteen artean aipatzen 1902an gertatutakoa *N^a Sra de Iciar* izeneko untxiari Mutrikuko sarreran, hondoratu egin baitzen hamar arratzale ito zirelarik. Tragedia hau Jose Manuel Imazek jaso zuen sei zortzikotan eta gero Agustin Zubikaraik¹⁵.

Eta beste hainbat halako. 1912an, abuztuaren 13an gertatu tragediez Fermin Imazek eta Txirritak¹⁶ moldatu zuten 16 bertso *Kantabriako itxas-gizonai oroipen bat*. Eta urte bereko urtarrilaren 8an adibidez elkartasunezko bando bat atera zuen Hondarribiko alkatea zen Meltxor Errazkinak *Constantinochiquiyaren* hondoratzea gertatu zela eta¹⁷.

Dena den, nik hemen hogeita kanta zahar aurkeztuko ditut soilik, Zavalak bildutakoak baino zaharragoak batzuek eta bai Bizkaia bai Iparraldekoak ahanzi gabe. Hona aurkitu ditudanak:

I.	DG	ALDAZTORREA
II.	1690- IV- 19 ing.	ZARRANTZAKO PENAK
III.	1820 ing.	HABANAKO KORBETAREN GALERA
IV.	1842-VI-9	LÉOPOLDINA-ROSAREN PULUNPA
V.	G. 1866 / T. 1881	MARI
VI.	1868- I -4	SAINT-PAULGO GIZAJALEAK

⁸ Aip. Lib., 75-85.

⁹ Aip. Lib., 87-96.

¹⁰ Aip. Lib., 141-149.

¹¹ Aip. Lib., 151-157.

¹² Antonio Zavala, *Ramos Azkarate. Galtzaundi berriz ere*. (I, II), Auspoa 286,287. Zarautz 2004, T.II, 346.

¹³ Antonio Zavala, *Fermin Imaz, Bertso guziak*. Auspoa 24, Tolosa 1963.

¹⁴ Jose Luis Ansorena, "La música y el mar", *Itsas Memoria. Revista de Estudios Náuticos del País Vasco* 6, Untzi Museoa, Donostia 2009, 467-468.

¹⁵ Agustin Zubikarai, *Ondarru, kantu, otoi, orru*. Caa Municipal de Cultura, Ondarru, 184, 36.

¹⁶ Bertsolaria 1932, 50 zkia, 303.

¹⁷ KM kulturunea, C-401 F-44.

VII.	1873-XI-16	VILLE DU HAVREREN HONDORATZEA
VIII.	1874-IV-17	CARMENCITA-REN ERRESKATEA
IX.	1876	JONAS ETA ANA
X.	1876.ing.	BERTSO BERRIAK MIKAELA ZARRANAK
XI	1878-IV-20	KANTABRIAKO KOSTA ONETAN
XII	1879-I-8	SAN JOSEREN HONDORATZEA
XIII	1901-II-3	SAN JOSE ITSASUNTZI MUTRIKUARRA
XIV	1902	Nº SRA DE ITZIARKOAREN HONDORATZEA
XV	1906-II-26	ERANDIOKO DESGRAZIA
XVI	1908-V-24	KOSTERAREN DESKALABRUAK
XVII	G.1912 / T.1932	KANTABRIAKO ITSASGIZONAI OROIPEN BAT
XVIII	1915 -V-7	LUSITANIAKO DESKALABRUAK.
XIX	1938 ing.	DOMECQ MARINELAREN HILTZIA
XX	1982	ALARGUNAREN NEGARRA

EGILEAK

Kanta zaharren anonimotasunaz askotxo mintzatu izan ohi da, eta ildo horretatik Zavalarenak¹⁸ dira hitzok: *Erri-literatura geienetan berdin gertatu da. Ahozkoak izan dira asiera batean eta paperera gero pasa. Batzuek lenago, besteak geroago eman zuten pauso ori.*

Ez da hori gertatzen beti ikusiko dugun bezala XIX. mendea aurrera doan neurrian, Sain-Paulgo gizajaleak kantan ikusiko dugunez. Eta jadanik Iztuetak 1847an argitaratu bere *Gipuzkoako Provintziaren condaira edo historia* ..-n honako esaten baitigu: *orai zernai gauzaren berriak paper moldizkidatuetan zabaltzen diraden bezela.*

Eta hori kontutan hartuz, alegia XIX. mendean bertso-paperak ugaritzen doazela egile zinadurekin, Eibarko krimen bati buruz mintzo delarik honakoa esaten digu:

Garai batean antziñako denboretan, alegia, bertsolariak berak ikusita edo besteren bati entzunda ikasten zuan gertaeren berri, eta besterik gabe bertsoak jarri.

Bañan gero, periodikuak ugaldu ziranean auetatik asi zan esatekoak ateratzen gai askotarako beintzat¹⁹.

Bildumako hogeikanten artean egile izen hauek topatu ditugu: Jean Etxeto “Katxo”k hazpandarra, Joanes Etchepare donapaleutarra, eta Pierre Bordazarre Hiruritarra, Bidasoatik haratekoak, eta Frantzisko Lopez Alen donostiarra, Ramon Artolak tolosarra, —Pepe eta Rosario poeten aita—, Ramos Azkarate tolosarra, Fermin Imaz donostiarra, Jose Manuel Imaz ondarrutarra, —bera ere hondoratze batean itoa—, Mikaela Zarra, eta Fernando Artola “Bordari” hondarrabitarra honunzkoak, bakoitza, noski, bere hizkera eta euskalki propioaren adierazgarriekin.

¹⁸ Antonio Zavala, *Patxi Erauskin bertsolaria (1874-1945)*, II. Auspoa 131, Donostia, 1978, 15..

¹⁹ Antonio Zavala, « Bertso-paperak ». *Auspoaren auspoa I (Itzaldiak / conferencias)*. Auspoa 238, Oartzun, 323-350.

GAIK

Gai nagusia tragediez mintzaten ari baikara, itsasoaren haserrea, alegia, denboraleak eta ekaitzak dira eta ondorengo hondoratze eta hilketak. Aurkez ditzagun bada, kanten eta gaien ardatz eta xehetasun nagusiak.

ALDAZTORREA (Data gabe)

Azkuek bildutako Euskal Kanten artean bada bat Gillerma Akarregi lekeitiarraren ahotik jasoa ALDAZTORREA deitzen dena. Bertan kontatzen da nola *markeak*, alegia, barkuak hogeita bi marinel (*ogetabat lengusu ta nebea*) galdu zituen itsasoan. Balada tradizionalen artean kokatzen ohi dute adituek eta hasierako laukoan ageri zaigu erroi zaharra, hots belea, zein Mendebaldeko iruditegian, jakina den bezala, tragediaren, fatu gaitzaren sinboloa den. Aspaldi-aspalditik gainera, zeren jadanik Mahabharata Indiako liburuan heriotzaren mezulariak beleekin konparatzen dira. Lekeitioko dorretxe hau ezaguna zen aspaldidanik, eta agian kontutan hartuta kantaren estiloa (*Aldaztorreak atek dituz letuez / ango plater-pitxerrak zidarrez, Sandailia kantan bezala, Sandailiak atek ditu zirarrez / nola zirarrez da ala zendalez...*) XV. mendetik datorke. Hona amaginarreba, erraina eta belearen arteko elkarrizketa:

ZARRANTZAKO PENAK (1690 ing.)

Nôtre Dame de Sarrance · “ **ZARRANTZA** ” Donibane Lohizuneko badian aingura botatzen zuen 300 toneladako itsasuntzia zen. Batez beste 10 / 15 kainoi eta 50 / 55 gizonekin balearrantzan zebilen XVII. mendean. 1672-1678 urteetan Holandarekin gerran zelarik Frantzia, — garai hortakoak dugu, antza, *Jeiki, jeiki, etxenkuak...* kanta ezaguna —, Zarrantzak arriskua zela eta, Thierry Du Pasquierrek dioskunez²⁰ Espainiako bandera eta nahi zuen izena hartzeko boterea eta baimena zeukan.

Horrela behin Donibane Lohizunetik partitu zen 1672an Norvegia alderantz Thomas de Casabielle kapitainaren manupean eta itzuleran La Rochellako portuan atrakatu zuen. Beste batean 1675ean 20 kainoiz eta 60 gizonez hornitua Marsans de Hirigoyen kapitain zuelarik Sokoatik atera zen eta uztailearen 26an Groenlandiara iritsi. 1685ean abiatuko da berriz Donibane Lohizunetik arrantzara eta 1688an Samson de Haristeguy komandantearen gobernupean Groenlandia aldera. Kontuan harturik 1691n Haristeguy *La Fortune* itsasontzi kortsariko buru zela, pentsa daiteke 1688-1690 inguruan sortu zitzaizkiola Zarrantzari arazoak Ternuan eta urte horietakoa dela poema²¹.

Eskuzkribuak dakarren B letra doinuari dagokiola uste dugu, eta garaiko aireez esan behar da Lertxundik dioenez²² ohikoa zela frantses doinu erabilienak hartzea.

²⁰ Thierry Du Pasquier, *Les Baleniers basques*. Editions S.P.M, Paris, 2000, 157.

²¹ Alfred Lassus, "Capitaines de navires et de corsaires de Saint-Jean-de-Luz", Saint-Jean-de Luz. EKAINA, 476.

²² Gabriel Lertxundi, *Kantikak*. Belloc, 1948, xxvii.

HABANAKO KORBETAREN GALERA (1820 ing.)

Hondoratze honen berri Frantzisko Lopez Alenek ematen digu²³. Berak euskaraz entzun omen zuela ixtorioa eta zioetenez 1820. urte inguruan gertatu zen. Habanatik zetorren korbeta eta kalma handi batzuk pairatu ondoren azkenean ekaitzak bota omen zuen Gazteluko harkaitzen kontra itsasuntzia Donostia bezperako gauean. Bertsoak ere eskaini zizkiotela gertaera tamalgarriari, dio, baina haietarik soilik hauek kontserbatu omen zuen herri memoriak:

LÉOPOLDINA-ROSAREN HONDORATZEA (1842)

“LEOPOLDINA ROSA” Baionako portutik atera zen Montevideorantz eta Arturo Lezama Montoro²⁴ idazle uruguaiarrak honela kontatzen du haren ibilbide tragikoaren ixtorio tristea:

“...en los primeros días de abril de 1842 partió la Fragata Leopoldina Rosa hacia su trágico destino. Trescientas personas, incluida la tripulación, navegan durante dos meses hasta avistar, con muy mal tiempo, la costa rochense en la cual naufragara...”

Albiste eta data hau ez dator bat, ordea, zehazki garaiko frantses Almanaka²⁵ batek dakarrenarekin, honek maiatza ematen baitu partidako data bezala.

“Parti dans les premiers jours de mai, de Bayonne pour Montevideo, sous le commandement du capitaine Frappaz, le navire le Leopoldina-Rosa avait à son bord, outre son équipage, 303 personnes, hommes, femmes et enfants, du pays de Basques, que l’espoir d’un meilleur avenir entraîna hors de leur patrie vers les plaines incultes de l’Uruguay. Après une longue traversée il fut assailli à l’atterrissage par une violente tempête qui le fit toucher par une nuit don’t l’obscurité redoublait encore les dangers. Au jour on reconnut la terre; le Léopoldina était engagé sur les Castillos, rescifs situés sur le côté oriental d’Uruguay...”

Alegia, Euskal Herritik, hots, Baionatik atera zela itsasuntzia hirurehun eta hiru pasaiariek Frappaz kapitainaren gidaritzapean Uruguai alderantz han bizitza hobeago bat aurkitzeko esperantzetan. Eta trabesia luze baten ondoren ekaitz bortitz batek gau batez arrapatu zituela Uruguaiako ekialdeko kostan *Castillos* izeneko parajeko harkaitzetatik hurbil.

Tragedia hau 1842ko ekainaren 9an gertatu zen, eta honela jarraitzen dio bere ixtoriari Lezamak:

“...Sorprendida la Leopoldina cerca de 3 días por una tempestad al S.-S.E y arrastrada de las corrientes, tocó las costas de *Castillos* el 9 de junio a las 4 y 45

²³ F. Lopez Alen, “Recuerdos donostiarros. El Naufragio de la corbeta”, *Euskal Erria, Revista bascongada*, Donostia, 505-507. *Vida Vasca*, nº 42, 1965, 75-78.

²⁴ Arturo Lezama Montoro, *Naufragio de la Léopoldina Rosa: 9 de junio de 1842*. Montevideo 2006.

²⁵ *Almanach-manuel du Journal des villes et des campagnes*. Pillet aînés, Paris, 1843, 171-172.

de la mañana con un tiempo muy oscuro. Había entre el buque y la costa una distancia de cuadra y media...”

Lehen salbamenduko saioa *joan-etorria* deitu modalitateaz egin zen. Batela irauli zen, ordea, eta bertako bi marinelek nahiko lan izan zuten fragataraino igeri iristen. Kapitainak igerilari on bat bidali zuen soka arin batekin, zeinari beste lodiago eta tinkoago bat zegoen atxikia, lehen saioaren helburu berarekin. Eta beste zenbait marineli ere lan bera agindu zien, baina behin lehorreratutakoan ia gehienak izuak hartuta ihesari eman zioten, hiruk ezik. Egoera hain larri ikusitakoan askok bere burua itsasora bota zuen, batzuek igeri ez jakin arren, eta noski ito egin ziren. Antza denez handik zebiltzan *gautxoek* ere nahi adina lapurketa eta bortizkeria burutu zuten lehorreratzen ziren maletetan, hondakinetan eta pertsonengan.

Lezamak jasotako kroniken arabera untzian zihoazen hirerehunik soilik 56 gizon, 5 emakume eta 18 eskifaiakoak salbatu ziren. Hauen artean bigarren kapitaina, lehena ito egin baitzen, medikua eta zenbait fraide. Hauetarik batzuek Rochako Departamenduan kokatu zuten beren bizilekua, hau da, Castillos-en, eta hauen deitura batzuek besteen artean honakoak ziren: *Astigarraga, Bagéz, Ezpeleta, García, Inda, Lujambio, Onandi, Lanusse...*

Salbatu ahal izan ziren ongiak enkantera atera ziren Natalio Molina juezaren aginduz, Vicente Acostaren etxean, hemen baitziren itsasuntzi hondoratuaren hondakinak jaso.

Ekintza lazgarri honek sortarazi zituen bertsoak, lehenik 1857an argitaratu ziren Francisque Michelek Parisen plazaratu *Le Pays Basque...* liburu mardularen barnean PULUNPA deitu kanta bezala, eta bigarren aldiz, Goitiñok Los Angeles-n plazaratu zuen *California-ko Euskal herria* berriketarian 1894ko uztailearen 28an, GOAZIN AMERIKETARA! (*Han leher egitera*), titulu kritikoaren pean, zeinbat aldaera eta osagarritz jantzia. Berriki Pierre Xarrittonek dioenez Jean Etcheto “Katxo” (1790 - ?) hazpandarra litzateke egilea²⁶, baina neuk aspalditxo jadanik jaso nuen bezala hamabi bertsotako beste bertsioan²⁷. Egun bizirik mantentzen dela tradizioa ikustearren hor dugu *Elaudi*, Iparraldeko musika taldea, zeinetan parte hartzen duen Marie Hirigoienek, eta zeinen *Denborarena* deitu diskan, 17. zenbakian entzun daitekeen *Pouloumpa* izenez beraien bertsioa.

MARI²⁸ (G.1866 – T.1881)

Jose Maria Zubia, **Mari** izengoitiaz Zumaian jaio zen 1809an eta Donostian hil 1866an. Askotan itsasoan larri zebiltzanak lagundua, ahalegin horretan bera azkenean ito. Donostiako moilean badu monumentu harrizkoa bere omenez eraikia. Poema hau Ramon Artolak idatzi eta aurkeztu zuen Euskarazko itz-jostaldietarako, Donostian 1881ean.

²⁶ www.hazparnen-bertsulariak.com

²⁷ Patri Urkizu, *Lapurdi, Baxanabarre eta Zuberoako bertso eta kantak. II, 1545-1900*, Etor, Donostia, 1991, n° 222, 497-498.

²⁸ Ramon Artola, *Sagardoaren graziya II*. A. Zavalaren edizioa, Auspoa, Donostia 2003, 97-99.

SAINT-PAULGO GIZAJALEAK (1868)

Hona nola kontatzen dituen euskaraz Bordeleko portutik Calcutta aldera partitu zen **SAINT-PAUL** itsasuntzia eta bidean pairatu zituen gaitz eta sufrimendu ikaragarriak. Hiru mastadun frantses itsasuntzi hau Ekialdeko itsasoetan zehar nabigatzen zuen. Constant Améro-k dioskunez²⁹ 1858. urteko uztailean eskifaia hogei gizonezkoek osatzen zuten eta Hong-Kong-go portutik abiatu zen Australiaruntz bertako urrezko mehatzak esplotatzeko hirurehun eta hamazazpi txinatar zeramatzala, eta bidean deskalabru frango izanik, uharte arkaitsu batean abandonatu zituen txinatarrak oro. Handik denbora batera bertatik pasatzerakoan karga hartzera inor bizirik ez zuten aurkitu. Aantza denez papuek irentsiak zituzten.

Handik bederatzi urtera **SAINT-PAUL**-en zorigaitzen artean antropofagia kasua dago, zein ez den bakarra izan, lurralde eta hizkuntza ezberdinetako baladek adierazten duten bezala. Hala portugesez *A nau Caterineta* deitua, ia kanta nazionala bihurtu dena, frantsesezko bertsoan *La courte paille* deitua, ingelesez William Makepeace Thackerayk argotean bermolaturiko *Little Billee*, gaskoinez *Dessua la ma* titulua daramana eta euskaraz *Ene muthilik tipiena*³⁰, Aita Donostiak hiru bertsoetan jasoa³¹.

Azkuek³² gure itsasuntzi honen tragediari buruz moldatu zen kanta baten bertso bakarra jaso zuen Ziburun, baina guk hamasei bertsoetako kanta eta honen hitzaurrea prosaz aurkitu dugunez hemen emango ditugu.

Historia triste hau ere bere aldetik *Journal des Instituteurs des écoles...* delakoak jaso zuen³³, Dupré jaunak Ministroari zuzendu gutun batekin, non konparatzen duen *La Méduse*-ren hondoratzearekin, eta non Bernier, bigarren kapitainaren txostena ere ematen den. Hona euskaraz Baionan 1868an hitz lauz argitaratu zen ixtoria eta ondorengo bertsoak.

ERREPAS BAT HORRIBLIA ITSASOAREN GAINIAN³⁴

Mintzatu izan gira duela zombait egun kasu handi batez, gerthatuz itsasoaren gainean, pasatu den afera triste eta nigar egin garria, erraiten zutelarik zortian tiratu eta bere proximo laguna jan behar izan dutela. Beraz ez da sobera baizik egia, afera hori gerthatu dela maluroski, **Saint-Paul** izena zuen hirur mastetako unti ederra partitua Bordeletik armaturik M. Heurtin kapitainarekin eta galdu jua den abendoaren hogoi eta bortzian, gauaz.

M. Dupré kontra-amirala Réunioneko gobernadoriak adrezatu izan dio mariñako ministroari unti hartako bigarren kapitainak egin duen erreporta nigar egin

²⁹ Constant Améro, *Les aventuriers de la mer: tempêtes, naufrages, révoltes, hivernages*. Société française d'imprimerie. Paris, 1899, 283.

³⁰ KKK, 162.

³¹ Patri Urkizu, *Balada zaharrez*. Erein, Donostia, 2005, 50-61.

³² Resurrección M. de Azkue, *Cancionero popular Vasco*. Bilbao, 1923, nº 621, T. II, 748.

³³ *Journal des instituteurs des écoles normales primaires, des classes d'adultes et des salles d'asile. Recueil hebdomadaire*, Paris, nº 15, 12 avril 1868, 198-199.

³⁴ *Un horrible repas*. Bayonne, E. Lasserre 1868.

garria; begira gaudelarik inkesta baten egiteko han eskapatu diren marinelek indar puska bat hartu artian.

Orai publikatzen dugu osoki erreporta hori. Huna nola den.

Partitu ginen Calcutako ur handitik Marseillarat jiteko juen den hazilaren hogoian eta egin bide heguako alderat , eta abendoaren sei garren egunian kuloba desarranjatu , eta untziak bide makhurra hartu iruzkia jalgitzen den parterat (82° longitude) eta nola haize flakoak baitziren eta sanjakorrek; hala ere juan ginen abendoaren hamabi arte ahal ginuen bezala , eta gero haize heguak eta iruzki haiziak hartu gintuzten eta konduisatu hogoi eta bortz artino. Orduan haizea hasi zen azkartzen bere bothererik handienian lagundua zelarik ihortziri karraskez eta uri sufernez. Kapitaina bere kalkula guzien arabera untzia kausitzen zen bere bidetik eskartatua hiruretan hogoi eta hamar milla metra bere bidetik orienteko parterat Rodriguez erraiten dakoten kartier batian. Kontinatu ginen gau hartan gure bidin orienteko partetik heguako parterat hamekak orenak eta erdiak arte, nun untziaren aintzinian zagon mariñela jin baitzitzautan prebenitzerat lanjer handitan ginela. Berehala eman nituen nere ordriak untziaren posizionian emaitako tenpestaren kontra ihardokitzeke

Oraino ez nuen gomendatzen finitu , nun untziak zerbait hunkitu baitzuen eta nun gubernaila hautsi baitzen bi pharte.

Orduan ikhususirik ez ginezakela deusik egin emanarazi nituen kanota eta xalupe urerat , difikultate handirekin erreusitu gure kapitainaren xalupan emaiterat, zeren eta eri handi baitzen eta indar guziak galduak Calcutan izan zuen eritasun handi baten ondorioz .

Erreusitu ginuenian kapitainaren xalupe handian emaiterat okupatu ginen berehala jateko biskotxaz eta edateko uraz . Bainan inutilgi zeren ezin salbatu ahal gintuen hogoi libera biskotxa eta barril ttipi bat ur baizik eta konpas bat. Xalupa handia zen beraz muntatua kapitainaz eta hamar gizonez. Eta kanota aldiz bigarren kapitainaz eta bortz gizonez. Orduan juan gira puska bat hirriskutik largorat eta egon eguna jin arte; argitu duen phondutik hurbildu gira untzi malurosari , bainan imposible izan zaiku aski hurbiltzia , saiets baten gainerat arras aurdikia zen arras largorat , eta aintzineko maste hautsia zen arrasetik, eta masta handia berriz erditsutarik, nun deusik ezin salbatu ginuen.

Kapitainak examinatu zuenian gure posizione tristia, ezagutu zuen Cargadoseko islaren gainian ginola, eta denbora berian ezagutu zuen kronometrak tronpatu zuela, eta isla hartan zombait oren ibili ondoan pasabide baten xerka , nahiz isla hartan sartu , bainan etsitu ondoan ez ginuela pasabiderik libro, konsultatu ginen elgarrekin, eta menturatu ginen Maurice erraiten dakoten kartier bateri buruz abiatzeko hil edo bizi.

Abendoaren hogoi eta bederatzian haize hegua handi bat jaiki zen eta gure xalantari jarraitzen baitzen kanota onduan uzkali zen eta bigarren kapitaina eta bortz gizonek urerat erori; hori ikhususirik ahal gintuen bezala eman gintuen gure xalantarat , eta gero gure xalantaren eta gure indarraren medioz parbenitu ginen kanotaren salbatzerat , salbamendu hori egin eta bigarren kapitainak eta bortz gizon hoiek berek hartu zuten kuraierekin eta guri segitu ziren.

Abendoaren hogoi eta hamarretik eta hameka arteko gabian haize handi bat altxatu zen egundaino baino borthizkiago eta itsaso samurtu eta gaxtatu, nun obligatuak izan baiginen gau guzia lamen gainian egoiterat batere higitu gabe; argitu zuenian partitu ahal ginen lekhu hartarik.

Kapitaina erran dugun bezala eri handi izan eta gu bezala bere biziaren salbatzeko penatu zen, eta akhitu, eta bere azken hatsa eman zuen eta Jainkoari khondu errendatu egun hartan berian goizeko hametak eta erditan , orduan hurbildu ginen gure bigarren kapitainaren eta bortz gizonen ganat heien prebenitzeko, zer malur arribatu zen erraiteko. Oro elgarren ganat bildu ginenian othoitz puxka bat egin eta botatu genuen haren gorphutza itsaso triste haren zolarat. Gau hartan itsasoa eta denbora arras edertu ziren hameka orenetako eta ka nota aparantziaz gure ganik urrundu zen, eta oihuari erreposturik ez emanez konbenitu ginen bezala trabersian jarri ginen argitu arte.

Kontinuatu dugu beraz gure bidia phentsatzen ginuelarik gure estimuaren arabera errekontratuko ginela Maurice erraiten dioten kartier batera , edo bederen Reunion erraiten dakoten batera; ikhusirik ez ginezakela bat ez bertzia hatzeman , etsitu ginuen.

Biharamunian urthe berri egunian 1868an konsultatu ginen eta abiatu, eta hartu Madagascar erraiten dakoten kartier batera gure direkzionia; bainan ordukotz ez ginuen laur litra ur eta bi libera biskotxa baizik ; abiatu ginen beraz iruzkia. Sartzen den phartherat, denbora eta itsasoa gaxtuan gintuen, urtarilaren hirur artino. Arrats hartan partitu ginuen gure bitaillaren azkena ez baitzen gaitz , bakhotxarentzat ahamen bana eta hurrupa bana.

Biharamunian urtharrilaren laurian , haizia eta itsasoa kalme ziren , bainan guk ez ginuen ez jateko ez edateko gehiago. Arratsian gosiarekin eta egarriarekin , gehiago ezin egonez, (Oh! memento tristia!) konsultatu ginen, eta menturatu resoluzione hartzerat **zortiairen tiratzeko** , zoin izanen othe ginen sakrifikatorik izan beharko zena gure gose eta egarri krudelen apazeatzeko eta gure herioaren urruntzeko.

Zorte hortan erori zen beraz gurekin Frantziarat heldu zen pasajer Julien Girardin izena zuen baten gainerat, nun miserable hark erresoluzione hartu baitzuen bihotz onez bere zorthe tristeari.

Haren odola edan ginuenian desalteratu ginen eta gure egarri geia haren odolak arras itho zuen eta haragia pharte bat konsumatu eta bertze phartia enterratu dugu Madagaskarreko lurrian, nun aperzebitu baiginen urtharrilaren seien arratsaldeko bi orenetan. Memento hartan haiziak arras abandonatu gintuen eta nahiz gure flakezia handia izan hala ere hasten gira arrauekin gure egin ahalaren egiten, azkenian arribatzen gira bada lurrerat urtharrilaren zazpian goizeko zortzi orenetako d'Ambato-Malhama erraiten dioten punta batian.

Orduan oro flakatzen gira, bainan hala ere bi gizonek badute indarrrik aski Malhamboko lehenbiziko herrira juaiteko, edo arribatzeko , berehala hango jende xuriak eta ofizierak eman izan ziren gure dispozizioneko , eta igorri dituzte jendiak gure bilha ; egun hartaz geroztik kontino arras eri izan niz nun ez bainaz izan kapable gure erreportaren egiteko orai arte.

Egina Mahambo Madagaskar. Urtharrilaren 10 an 1868.
Sinatua Bernier 2n kapitaina.

Ropart-Kircho-Leray-Noel. Montfort- Regnaut – Bridor-Hucien Durand eta Martinau Mariñelak. Kopia Duplikataren konforme pasatua gure eskuetan.
St Denis otsailaren 17 an 1868.
Mariñako komisarioa sinatua. D. DE GAILLANDE.

VILLE-DU-HAVREREN HONDORATZEA (1873)

Jean Etchepare donapaleutar koplariak³⁵ krimenei buruzko baladez aparte bi kantu ezberdin moldatu zituen naturak eragin zorigaitzen gainean, hau da, bat 1873an gertatu **VILLE DU HAVRE**-ren hondoratzea kontatzen diguna, lainoek eta ekaitzak eragina, non *226 pasajers ithorik* bukatu zituzten beren egunak, eta bestea 1875eko *inondazioneak*, uholde izugarriak aipatzen dituen.

VILLE - DU - HAVRE Itsasuntzia Ingalaterran eraiki zen eta *Compagnie Général Transatlantique* deituak eginarazitako azken pakebote gurgilduna zen. Le Havre-tik New-Yorkerako itsas bidaia egiten hasi zen 1866an NAPOLEON III-a izenez, baina 1871-72an berregin zuten hamazazpi metroz luzatuz, helizez hornituz, eta bi masta ordeztu hiru eraikiz. Eta beste izenez bataiatu zuten, hots, **VILLE - DU - HAVRE** gisara, zerbitzuari 1873ko martxoaren 3an heldu ziolarik berriro. Urte hontako (1873) ekainaren 6an, CURAÇAO hiru mastadun itsasuntziarekin topo egin eta hondoratu egin zuen Hudsongo badian. Azaroaren 16an utzi zuen Le Havre 313 pasaiariekin eta gau beltzean LOCH EARN hiru mastadun angelesarekin talka egin eta hondora joan zen hamabi minuturen buruan³⁶. 61 pasaiari eta ekipaiako 26 bakarrik salbatu ziren, zein TREMOUNTAIN itsasuntziak bildu zituen, azkenean Bristolgo portura arribatu zirelarik. Bere aldetik LOCH EARN hurrengo urtean azaroaren 18an hondoratu zen³⁷.

Maiz gertatzen ziren horrelako hondoratzeak itsasoko bidaietan, hain baitziren arriskutsuak, eta adibidez urte batzuk geroxeago 1882ko urriaren 29an Bretaña aldean ekaitzak ohi bezala bortizki jo zuen eta kalte gaitzak erakarri. Ondorioz Dieppe-n azaroaren 4ean koplari bretoiak gertaerari buruzko bertso-paperak moldatu eta saldu zituen hamar zentimotan, *en profit des familles des naufragés*, hots, hilen familien alde sosa biltzen ahaleginduz bere kanten bidez.

Aita Donostiak³⁸ Saran bi bertsio jaso zituen (nº 1007, nº 1008), baina Jean Etcheparek moldatu hamabi bertsoko 1876ko bertsiotik 1913ra soilik bi bertsoko kanta iritsi zen, bi bertsiotan, lehena eta seigarrena. Bata, Maria Agerre Lehetchipikoaren ahotik jaso ahal izan zuen 1912ko urriaren 30ean eta bestea, bertako neskamearenetik 1913ko urtarrilaren 15ean .

³⁵ Patri Urkizu, *Jean Etchepare koplariaren konplaintak, 1873-1890*. (UNED-en moldiztegia)

³⁶ “Le magnifique transatlantique français La Ville-du-Havre, venant de New-York avec de nombreux passagers fut abordé, au milieu de sa traversée, par le trois-mâts en fer, le Loch Earn. Le choc fut reçu par le bateau à vapeur du côté de tribord en face du grand mât; il ouvrit une brèche de plusieurs mètres par laquelle la mer se précipita. Le bâtiment commença à vaciller, les mâts s’abattirent l’un après l’autre, écrasant dans leur chute les malheureux qui essayaient de mettre à l’eau les canots de bord.

Un moment après le transatlantique disparaissait submergé. Le capitain du Loch-Earn multiplia les efforts pour le sauvetage des survivants; mais deux cent vingt-six peronnes trouvèrent la mort dans cette catastrophe” (Constant Amaro, op. cit., 100.)

³⁷ www.frenchlines.com

³⁸ P. Donostia, *Cancionero Vasco*, T. VIII, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1994, 1391-1393.

CARMENCITA-REN ERRESKATEA (1874-IV-17)

Ez da lehena ez eta azkena izango denboralaren eraginez Donostiako badian itsasuntziak amarrak askatu eta hondarrean agertu izana. Horixe gertatu zitzaion, adibidez, 1874. urteko apirilaren 17an *Mary Lawson* goleta ingeleari. Kasu honetan trajediarik ere gertatu zen, zeren bi gizon ito ziran eta hiru larri ibili ziren. *Eulalia* izeneko korbetan zegoen tripulazioa Carmencita-ra pasatu zen, eta hauek salbatzera treineru bat atera zen *Romanita* izenekoa.

Hona nola Santanderko *La Voz Montañesa*-k kontatzen zuen denborala, El cuartel Real-ek zioenez:

“Ayer fondearon en este puerto, de vuelta de su expedición á Santoña, á donde habían ido conduciendo tropas, los vapores *Fomento*, *María*, *Vivar é Ibarra número 2*. No podemos menos de lamentar lo que con los soldados ha ocurrido en este viaje; pues han estado por espacio de cincuenta y dos horas á bordo de los vapores sin habérseles proporcionado alimento alguno hasta el último día, por causa del temporal que lo impedía. Nuestros lectores pueden figurarse lo que aquellos infelices habrán sufrido, cuando sepan que á bordo del Ibarra se asfixiaron dos, uno de los que habrá fallecido probablemente á estas horas. Se nos asegura que á haberse tenido lanchas dispuestas al efecto, pudo con algún riesgo, haberse echado á tierra á toda la expedición.”

¡ Pobres borregos que llevan al matadero, y ni siquiera merecen una mirada de compasión por quien se sacrifican.³⁹

Euskal bertso-gileak 18 bertso ondu zituen, salbamenduan parte hartu zutenen izenak emanez 11, 12 eta 13. bertsoan. Donostiako Konstituzioko Plaza 7-an Juan Oses-en inprimategian moldiztegitatu zen bertso-paera, non beste itsasoko abenturak ere, hala nola Ortega y Frías-en *El Naufragio de la Medusa*-rena inprimatuak izan ziren (*Libros a cuatro reales tomo*).

JONAS ETA ANA

Hona Ramon Artola, poeta donostiarrak 1876ko urrilaren bederatzian *Hero eta Leandro* balada klasikoaren bertzio berria nola eman zuen⁴⁰. Lehenago Wilhem Humboldt-ek entzun omen zuen ipuin gisa Bermeon ixtorioa, “Eine eigene Umänderung der Geschichte Heros und Leanders”⁴¹ bere Espainia eta Euskal Herriako bidaia liburuan kontatzen digunez, bere euskara maila apalagatik hura bezalako beste ipuinak jaso ahal izan ez zuen arren. Zortzikoak laukotan bilakatu ditugu, errimaz hobeto ohartzearren.

³⁹ *El Cuartel General*, 1874-IV-26.

⁴⁰ Ramon Artola, *Sagardoaren graziya II*. Auspoa, Donostia 2003, 72.

⁴¹ Wilhelm von Humboldt, “Tagebuch der Basquenreise”, *Schriften zur anthropologie der basken*. Herausgegeben von Bernhard Hurch. Ferdinand Schönin fh, Wien 2010, 334.

VERSO BERRIAC MICAELA ZARRANAK PARATUAK

Ez ziren gizonetzkoak soilik, ongi dakigunez, bertsolariak, eta bilduman Mikaela Zarranak moldaturiko hamasei bertso dauzkagu. Apaiztegi jaunaren barkuan gertaturiko tragediez, *nafarrerria* deitu gaitzez eta nola hiru arrapatu eta berekin eraman zituen itsasoaren sabelera.

LUSITANIA-REN HONDORATZEA (1915)

Lusitania luxuzko itsasuntzi ingelesa zen, New-Yorketik Liverpool-era egiten zuena bidaia bi mila pasaiariekin eta eskifaia zortzirehun pertsonena zelarik. Uretaratu zenean bere bizkia zen MAURETANIArekin munduko itsasuntzi haundiena zen. Egunean mila tona ikatz irensten zituen 25 nudotara joanik, eta Zinta Urdina jasotzearren egina zegoen, hau da Atlantikoa zeharkatzen denbora gutiena ematen zuen itsasuntziari eskaintzen zitzaiona.

Gerra garaia zen eta alemanek arazo handiak sortu zizkieten ingelesei. Hala eta guztiz ere Washintongo alemaniar enbaxadak abisua hedatu zuen prentsan esanez itsasuntzi horretan enbarkatzen zutenek eta Britania Handiko itsasuntzietan edo hauen aliatuenetan beren erresponsabilidade osoz egiten zutela, gerla objetibo gerta baitzitekeen.

Horrela bada, 1915eko maiatzaren zazpian Irlandako hegoaldeko kosta ziholarik alemaniar submarino batek torpedoz hondoratu zuen LUSITANIA. Mila ehun eta laurogeita hamazortzi hil gertatu ziren, zeinetarik 124 iparamerikarrak ziren. Zazpirehun eta laurogeita bost pasaiari ere hil ziren, zeinetarik berrehun eta laurogei ta hamaika emakume eta laurogei eta hamalau haur. Pasaiarien artean Vanderbilt milionarioa ere zihoan, eta ingelesa ez jakin arren Bizente Egaña, *Olabeagan jayota / Abandon bataiatua / Mejikoa jua zan oso gaztia...*, bertso paperak dioen bezala asko eta asko salbatu zituen kronika guztiek azpimarratu zuten.

Enbaxada alemaniarreko batek itsuski gertaera tragikoareen gainean hitzok esan zituen, *ez gara errudun pertsona hauek bere buruaz beste egin nahi izanaz*. Jakin zen egun berean Londresen manifestaldiak izan ziren eta Aleman komertzioen Ekintzak. Erresponsabilidadeak alemanak ez ezik badirudi kapitainak eta ingeles gobernuak zituela, armak karreiatzen zituenez transatlantikoak. Gertaera honen eta antzekoen ondorioz Estatu Batuek gizarte iritziak bultzaturik I Mundu Gerran parte hartzea erabaki zuten.

Eskualduna- k Baionako astekariak honako kronikatxoak zekarren gertaeraz:

Lusitania untzi handi hartako bi mila eta gehiago jendetarik omen dira 703 bizirik athera dituztenak 45 ondoan hil direlako berria dugu.

Itho dire 1502. Zer jendetza! Gero-ta samurrago dire Norte-Amerikanoak, zuzenik gabe hil diozkotela hoik oro eta untzi bat ederra suntsitu dutela, anglea izanik ere jauz-araz etzezaketena gerlako legen arabera. Pekatu beharko dutela, diren bezalakoek, alemankeria hori eginik, bertzen gainera.

Ez dire izituak Amerikanoak; bertze untzi bat itsasoari lotzera zoana, 879 pasaiantekin aitzina joan da, ukho egite orde; 879 pasaiantetarik 12 dire bakarrik gelditu leihorrean, lanjerari lotsaz.

Ageriko alemanek hats bera dutenez atxikiko, mundu guzia gontzatarik jauz arazi arte.

Burutik badutenez gaude, hoibertze etsai zahar eta berriren ez baitire beldur!⁴².

Eta hona *Euzkadi* aldizkarian gaztelaniaz beste albisteen artean euskal heroiaz. agertu zen albistea

Un vasco heroico

Paris. "Le Figaro" de hoy publica un telegrama dando cuenta de que un vasco, llamado Vicente Egaña, se distinguió por su heroísmo, salvando á muchas mujeres y niños de la catástrofe del "Lusitania", con gran exposición de su vida.

Vicente se negó á tomar sitio en los botes de salvamento, cediendo su puesto á una señora.

Después recorrió el buque de punta a punta dando ánimos a las mujeres y á los niños, conduciendo á las escalas de manos para depositarlas en las canoas.

Para todos tuvo frases de consuelo, haciendo fiestas a los niños con verdadera sangre fría, para infundir ánimo a sus madres.

Cuando ya el buque habíase hundido, Vicente Egaña se lanzó al agua, siendo recogido poco después por una canoa⁴³.

Hona, bestalde gipuzkoar bertsolari gipuzkoarrak moldatu zituen bertso berriyak, hogeita bi zortziko handitan, edota iparraldekoen eran hemezortzi silabatako laukoetan.

DOMECQ MARINELAREN HILTZIA

Bukatzeko gaiei buruzko aurkezpentxo hau ekarriko dut hona gerra zibilaren garaian gertatutako hilketa triste batena. Pierre Bordazarrek "Etxahun-Iruri" k moldatu zuen⁴⁴. Zortzi bertso ditu eta bertso bakoitzak sei bertsolerro. Domecq izeneko Donibane Lohizungo marinel baten desgrazia du kantagai. Ageri zaigu artxiboetan Roger Domecq bat, agian hilaren anaia zitekeena, Frantziatik desertore bezala eta gero Miranda de Ebroke kontzentrazioko zelaian presoan artean⁴⁵. Zortzi estrofa hauetarik Maika Etxekoparrek hiru soilik abesten ditu⁴⁶.

...

ONDORIO GISARA

Atarikoan eta bilduman zehar aurkeztu gaiek eta kantek gogorarazten digute Jesus Maria Leizaolak zioena XX. mendeko gertaeren kronika egiterakoan eta hauen oihartzuna euskal poesian, nola azpimarratzen zuen bertsolarien gertakizunekiko

⁴² ESKUALDUNA, 1915-V-14.

⁴³ EUZKADI, 1915eko maiatzaren 12an.

⁴⁴ Jakes Larrondo (ed.), *Etxahun-Iruri khantan*. Pau, IPA, 1977, 94-96.

⁴⁵ Guy Lalanne et Jacques Ospital, *1936-1945. Ascain, Ciboure, Saint-Jean-de-Luz, Urrugne. Témoignages d'une époque.*, KakintzaClermont-Ferrand, 2010,

⁴⁶ Txomin Artola et al., *Itsas kantuak. Chants de marins*. Elkar 2010.

atxikimendua, historia hurbil eta urrunarekiko lotura, ikuspegi zorrotza, hala nola zenbait kasutan ironia eta umorea. Hona espreski hitzak:

Lo más importante, acaso, a deducir del presente estudio es que los vascos, aun en sus capas populares, han gustado de apreciar en su más alta importancia los acontecimientos históricos; no se han limitado a considerar los hechos cotidianos que han suscitado una emoción local más o menos pasajera. Cuando les ha tocado ser actores, en calidad de elementos de una gran masa, en una importante empresa, les ha interesado representarse ésta en su conjunto y en las cumbres mismas en que era dirigida. Por lo cual, al lado de las composiciones poéticas que han dedicado cada día a los episodios en que tomaban parte, han sabido reclamar la gran crónica que situara sus experiencias directas y personales en el cuadro universal del que eran tan sólo detalles particulares⁴⁷.

Baladen multzo zabalaren artean bada, beraz, sail bat itsasoarekin lotua dena batipat kontatzen diguna tragedien kronikak, gehienetan data zehatzak emanik, zein izan ziren itsasuntzi hondoratuak, hauen izenak eta zein itoriko pertsonaiak. Hogei bildu ahal izan ditugu gure ahalegin honetan, eta ez nintzateke harrituko bazterretan denboraz gehiago aurkitzea, euskal marinel eta arrantzaleak ekintza gizonak idazleak baino areago izan arren, estuak, handiak eta maiz tragikoak izan baitzituzten itsasoarekiko harremanak.

Kanta bildumatxoa, beraz, oroimen hori gal ez dadin asmoz duzu burutua.

⁴⁷ Jesús Mª Leizaola, *Acontecimientos del siglo XX y su influencia en la poesía vasca*. Ekin, Buenos Aires 1974, 93.

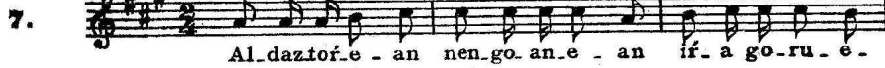
ITSASOKO TRAGEDIEN KANTA BILDUMA

I

ALDAZTORREA

Andante mosso

LA NUERA

EL CUERVO

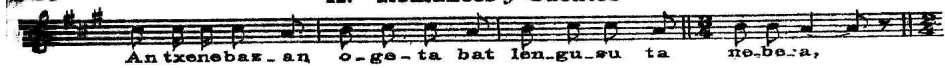

LA NUERA

X. Romances y Cuentos

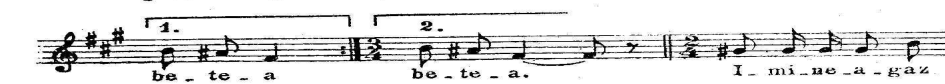
31

LA SUEGRA

LA NUERA

do-te - al Al.daz.to-fe - ak a-te.ak dit-ux
 le-tu - ez, ango pla-ter pi-txe.ru - ak zi.dar.ez.
 Yo - an al-a e-gon ein-got, a-ma neu-re - a?
LA SUEGRA
 Yo - an, yo - an, neu-fe a-la - ba mai-te - a.
LA NUERA
 Aurtxo txi-kin - ak sa - bel-e - an deust os-ti - ko,
 Yaun ze-ruko.ak al dauseme - a sor-tu-ko.
LA SUEGRA
 Nai dan se-me nai dan a - la - ba, al - daz-to-fe - an
 par-te-a i - zan - go don-a. 1. go don-a. 2.

I

ALDAZTORREA⁴⁸

- [Erraina] Aldaztorrean nengoanean irra⁴⁹ goruetan
 Etorri jatan erroi zarra grauetan, grauetan.
 — Erroi zarra, zer dakarzu albiste?
- [Belea] — *Ala markea galdu dala dinoe.*
- [Erraina] — Galdu naz, bada, alaba ditxa bagea.
Antxe nebazan ogeta bat lengusu ta nebea.
 Arek baino bearrago aita neurea,
 Arek guztiak baino azkarriago jaubea.
- [Amaginarreba] — Zer dinona, puerka lotsa bagea?
 Azkanengo esan dona jaubea?
 Esan baebanan lenengotatik jaubea,
 Izango ebanan Aldaztorrean partea.
- [Erraina] — Nik neurea dot goian dagoan kaxea,
 Tapez taperaino diruz betea.
 Imineagaz neban urre gorria,
 Anegeagaz neban urre zuria.
 Mila dukat neban isil poltsea,
 A bere bazan alaba on baten dotea !

⁴⁸ R. M. Azkue, *Cancionero popular vasco.*, Bilbao, 1923. 2. ed. 1968, T. II, 932

⁴⁹ Irra, hots onomatopeikoa, *irra goruetan* 'hilando'

Aldaztorreak atearak dituz letuez,
 Ango plater-pitxerrak zidarrez.
 — Joan ala egon eingot, ama neurea?
 [Amaginarreba] — Joan! joan, neure alaba maitea!
 [Erraina] — Aurtxo txikinak deust ostiko,
 Jaun zerukoak aldau semea sortuko.
 [Amaginarreba] — Nai dan semea, nai dan alaba,
 Aldaztorrean parte izango dona.

II

ZARRANTZAKO PENAK⁵⁰

1. Hainitzen ahotikan bai diat aditu,
 Denborak lehendanik direla ematu,
 Mainak aurthen gurekin izatu baitire,
 Mintzatu beharko ziteian bertzela ere.
2. Noiz ere baitzituen hamasei otsailak,
 Eman izan gintuan hiritikan belak.
 Ilhabete hunek gintuan fagoratu,
 Ordainez martxoak xoil kruelki tratatu.
3. Martxoak hirurean hasi alta⁵¹ urtzen,
 Itsasoa zuan haizez osoki armatzen,
 Ez huan ordutikan hilaren finaraino,
 Izatu pausurik guretzat egundaino.
4. Zenbat belatxo hartze, zenbat trebes jartze,
 Papaioa⁵² nausi eta gabiatik galtze,
 Hamahiruraino gintuan frogatu,
 Momentu tristerikan han artean pasatu.
5. Hamalaurean huen haizea hain handi,
 Halaber itsasoa hanbat izigarri,
 Non baikinduan jarri biharamun artian,
 Su eta khepean hekin burua etsian.
6. San Josephen bezpera hire egun tristea,
 Orduko itsasoaren gauzaren dorphea,
 Espantitzeko zuen nola gure untzia,
 Etzen erdiratu egun hartan guzia.

⁵⁰ Patri Urkizu, *Bertso zahar eta berri zenbaiten bilduma (1798)*. Durangoko udala 1987, 102-105.
 Música B. Metrika: 13 AAAA.

⁵¹ *Alta*, ordea.

⁵² *Papaio*, *papahigo*, Guillén y Tatoren arabera horrela deitzen zaio lau puntako belari, bai karratu bai trapezoidalari. (Migel Laburu, *Itsas dokumentu zaharretan erabilitako hitzak jasotzen dituen hiztegi laburra*. Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 1992, 86).

7. Lema bastoina zuan egun hartan hautsi,
Bai eta papaioa ezin hartuz utzi,
Bai gehiago dena lemako burdina,
Hautsia aurkhitu, han zuan bada mina.
8. Hirur palenkuz⁵³ gindian lema trunkatu,
Eta sahetsetarik palenkinez⁵⁴ hartu,
Lema bastoina ere fite zuan moldatu
Eta delienki bere tokian sarthu.
9. Bertze egunez deus ere erranagatik,
Ezkintuan batere hobeki horgatik,
Gure egun guzietako penen errateko,
Aithortzen diat ni sopra naizela flako.
10. Ez zituan ez xoilki haize itsasoak,
Gure hituan etsai egun orozkoak,
Bertze etsai berri bat zuan hekin juntatu,
Tronpan bietako ura belan agertu.
11. Ordu hartan nituen bertzeak ahantzi,
Kontsulta egiterat goiti iganarazi,
Ur hura nondikan heldu othe zen jakiteko,
Eta gero zenbait entsaiu egiteko.
12. Hainitz luzatu gabe bazuan berria,
Brankaren azpitikan zela ithurria,
Halaber orain bazela aborreko⁵⁵ aldean,
Istripak utzia beso bat hartzean.
13. Ordu hartan ziteian bai deliberatu,
Purrina⁵⁶ ematerat laster entsaiatu,
Brankaren ezpartza⁵⁷ nola ur handian baitzen,
Alferrik zituan hartako pulunpatzen.
14. Oh! Bada zuk dakizu, Jauna, o handia,
Ordu hartako gure bihotzen berria,
Fagoratu gintuzun, jauna, zure graziezin,
Eskerrak merezi dituzu bethi ordainezin.
15. Apherilak zituen justu hemeretzi,
Noiz ere baikinduen zundaz ardietsi,
Bazko egun handian ginduen atheratu,
Biamamunean Plazentzan⁵⁸ barnan sarthu.

⁵³ *Palenku*, palanka.

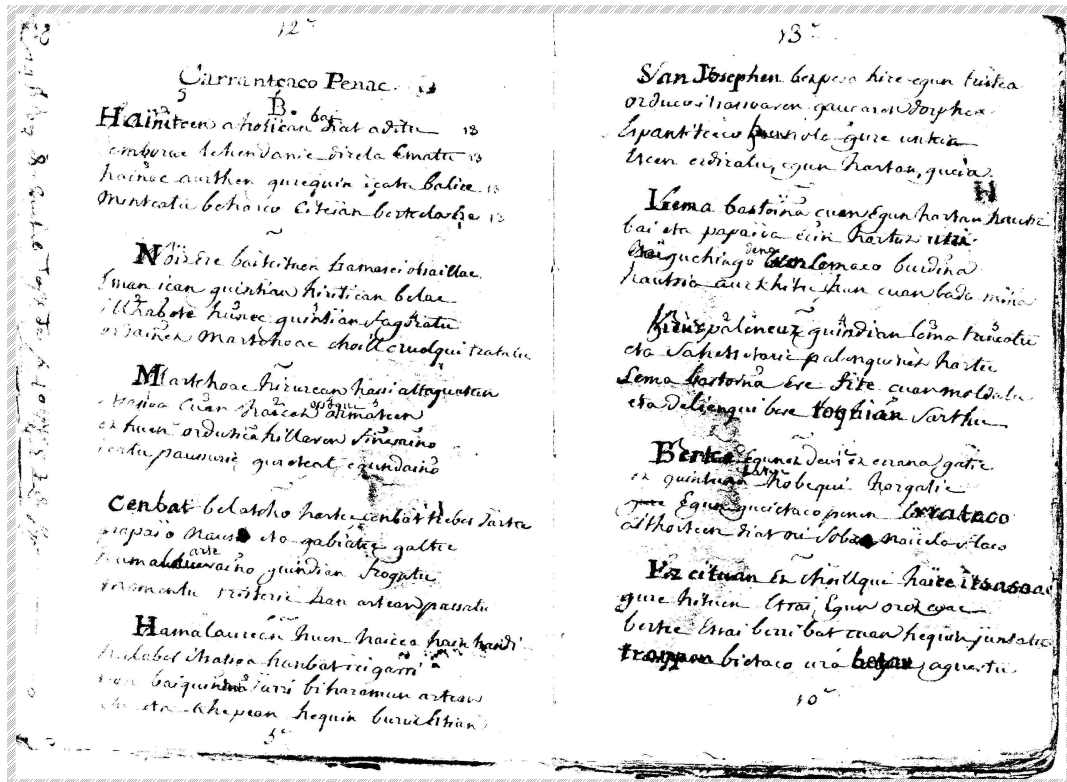
⁵⁴ Palenkin, sokaburu (cabo) edo aparejua belak jasotzeko balio duena.

⁵⁵ *Aborra*, Barnkara begira ezkeraldea.

⁵⁶ *Purriña*, alkitrana.

⁵⁷ *Ezpartza*, espartzu.

16. Foferts⁵⁹ behar diat hemen bai aiphatu,
Zenbat untzi gaxo hura zen tormentatu.
Jakin ezak Zarrantza dela haren izena
Jaungoikoak bethi demola⁶⁰ fortuna ona.

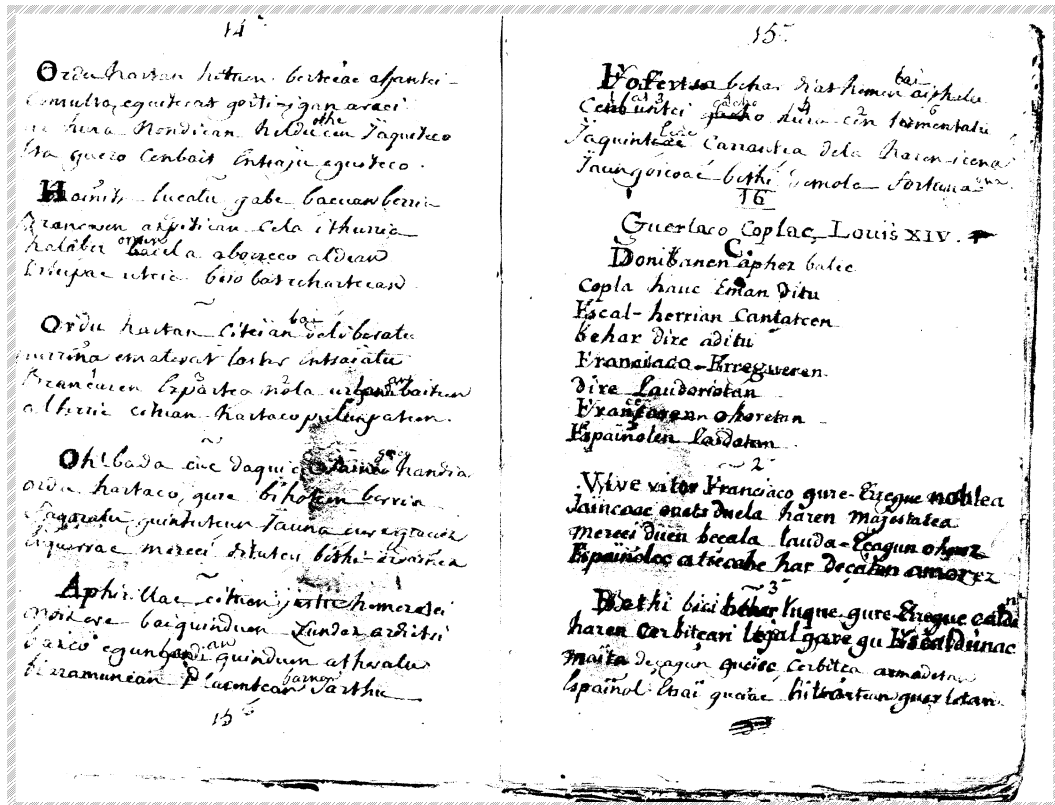

Baionako Euskal Erakustegiko Eskuzkribua, MS 97

⁵⁸ Placencia, - Plentziaren izen zaharra, Ternuako portua.

⁵⁹ Il faut faire ça > foferts, asuntua, aferu.

⁶⁰ Demola, adizkera trinko zaharra, eman diezaiola.

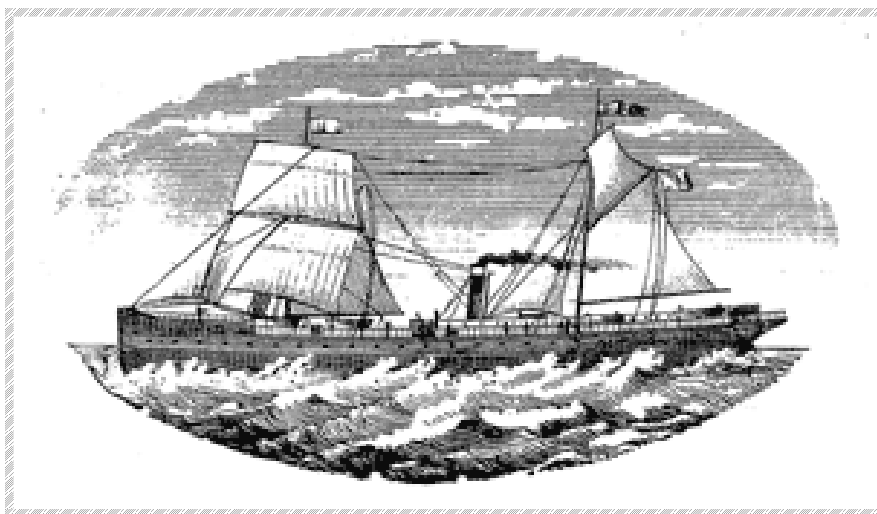
III

HABANAKO KORBETAREN GALERA⁶¹

Txoriya bezin aguro ontzi ederra bat batean
 Aizeak utzi zuben geldirik Gaztelubaren atzean.
 Eta erriyen egun santuan nairik sartu Donostian,
 Nunbait Jainkoak maiterik sartu zituben danak zeruban.

⁶¹ José Ramón Pérez Alen, "Recuerdos donostiarras. El naufragio de la corbeta". *Euskal-Erria, revista bascongada*, 505-507. *Vida Vasca*, nº 42, 1965, 73-75.

IV

Léopoldina-Rosa itsasuntzia

LÉOPOLDINA-ROSAREN PULUNPA⁶² (1842)

1. Mila zortzi ehun eta berrogoi eta bigarrena
Uztail⁶³ hilabetearen hamaseigarren eguna,
Kantu Berri xarmagarri hauk eman izan nituiena,
Suiet bat errekontraturik zitakeien ederrena.
2. Sujet bat ederra zela guzia da egia,
Inposible litzateke horren disimulatzia.
Malur horrek harrituren tu España eta Frantzia,
Horren bertze pasaierekin galdu izan den untzia.
3. Han⁶⁴ ziren pena handiak erresusarik gabiak,
Herioa⁶⁵ ikhusten eta ihesi ezingiak.
Han baziren gure jendiak, ahaidiak⁶⁶, adiskidiak :
Miserabliak itho dira, heiek egin dituzte Indiak.
4. Untzi hartan haste hastetik, Baionatik pharthitzetik
Zer nahi sofritu dute pena guzien parthetik;
Urrun bethi plazerretik Monte-Bideorat heltzetik,
Nigar eta heiagoraz phartitu dira mundutik.

⁶² Francisque Michel, *Le Pays Basque*, ... F. Didot, Paris, 1857, 348-352. Metrika : 15 AAAA; Elaudi taldearen *Denborarena* diskan ageri da zati bat 16. lumeroan.

⁶³ B deituko dugun 1894ko bertsioan, *uztailaren*...

⁶⁴ *Hauk* (B).

⁶⁵ *Heriotzea* (B).

⁶⁶ *Aideak* (B).

5. Senharra eta emaztia bere hurrekilan
Gerlan aritu izan dire heriorekilan⁶⁷ ;
Azkenian itho dira oro elgarrekilan,
Itsasoaren kolerak juan ditu berekilan.
6. Suetik aski badugu gure baithan sartzeko,
Arima gaixo horien zerurat gomendatzeko.
Zer malurra horien dako, exenplu bat guretako,
Bihotzean sar balakigu, maiz Jainkoaz orhoitzeko.
7. Ikhusi ginituienen Monte-Bideoko leihorak
Han ziren mundu huntako plazer guzien ondarrak :
Hantik goiti deihadarrak, nigarrak eta marraskak⁶⁸ ,
Mila fritz⁶⁹ egin zituien itsasoaren indarrak.
8. Deusik ez da gizona ez gizonaren jakina,
Guziak garhaitzen ditu Jainko jaunaren dohainak :
Han itho dira gizonak igerika zakitenak;
Bertze batzu eskapatu batere ez zakitenak.
9. Kapitainaz kestione mintzo dira jendiak ;
Nik ez dezaket juja zoinek dioten egia.
Ez da remediorik engoitik hek juanak dira.
Afera⁷⁰ hortan auzitarat nihor ez daite abia.
10. Untzi haren kapitaina zen gizon jakina,
Ez zen kargu hartarako izan ez balitz entzuna;
Hura ere gu bezala hiltzera mundura jina ,
Han itho diren guzientzat hura izan azken orena.
11. Mundu huntan laur kantoin bazter guzietan,
Berri hau hedaturen da, ez da dudarikan ;
Arribatzen denian heskualdun herrietan,
Aita amak urthuren dira nigarrez xagrinetan.
12. Berrehun eta hogoi eta hamabi presuna
Mement batez funditu dira, oi zer bihotz mina!
Zerurat egiten zituzten marraska , oi hu saminak⁷¹ ,
Othoizten zituztelarik Jainkoa eta Birjina.
13. Untzi hartako presuna gaixuen gidaria
Badakit nungo seme zen pasaierketaria .
Ofizio miserabilia zuien, ene idurian :
Bere pasaiar guziekin zeruan dago agian.

⁶⁷ *Herioarekilan* (B)

⁶⁸ *Malurrak* (B).

⁶⁹ *Frisa*, okzitanieraz *Puska* (B).

⁷⁰ *Afera* (B).

⁷¹ *Marraska, oi hu saminak*, kanta tragikoetan ohiko estilemak.

14. Urrikaltzeko dira pasaierketariak :
Heldu zaizten urthiak baino jua direnak hobiak.
Letra letraren gainian igorri behar dira,
Frantzian lurrik duiena ez dadin hunat abia
15. Frantziatik jin ginen zer nahi den gostarik,
Ginituieen erresursa guzia xahaturik :
Monte-Bideon gira orai xagrinez⁷² aberasturik,
Eskual herriaz oroitzean nigarretan urturik⁷³.
16. Hamaseigarren bertsu huntan orai nuha sartzera,
Suieta frango banuke, bainan presatzen naiz finitzera.
Monte-Bideorat jin nintzan kantu hauie moldatzera,
Oxala jua banindadi Baionarat kantatzera!

⁷² *Xagrinez* (B).

⁷³ Bertsolerro hau B-n dago Michelek jaso bertsoan falta da. Hamabostgarren bertso azken Bertsolerroa Michelek jaso zuen bertsoan falta da, eta hona nola 37 urte geroago Goitiñok argitaratu bertsoari esker kanta osatu ahal izan den. Bestalde, argi eta garbi dago, beraz, koplaria emigrazioaren kontrako ageri zaigula.

Berriketari Eskualduna agetzen dena Larumbate guziez.

LIB. 24—Nº 48.

LOS ANGELES, CALIF., UZTAILAREN 28a 1894a.

PREZIOA: 5 SOS.

Eskual-Herria.
The only Basque Newspaper in North America, published in Los Angeles, California, every Saturday.
J. P. GOYTINO, Editor,
330 New High Street.
Entered at the Post Office at Los Angeles, Calif., as second class matter.
Eskual-Herria.
Le seul journal basque publié dans l'Amérique Septentrionale, paraissant à Los Angeles, California, le samedi de chaque semaine.
J. P. GOYTINO, Rédacteur,
330 rue New High.
Eskual-Herria.
El único periódico bascongado publicado en la América del Norte. Párese en Los Angeles, California, el sábado de cada semana.
J. P. GOYTINO, Director,
330 Calle New High.
Eskual-Herria.
L'unique journal settimanale Basco-published in America Settentrionale. Esce ogni sabato in Los Angeles, Cal.
J. P. GOYTINO, Editore,
330 V. A. New High.
Eskual-Herria.
Et le classique Basquische Zeitung in Nordamerika, published in Los Angeles, Cal., jeden Samstag.
J. P. GOYTINO, Redakteur,
330 New High Str.

ESKUAL-HERRIA.
California-ko eta Estado-etako Eskualdunen Berriketaria
J. P. GOYTINO ETORLEA
330 New High Street - Los Angeles, Cal.
PAPER HUNEN PRECIOA
Ameriketean
\$2.00 Urteko
\$1.00 Hien Hilarthendako
Frantzian
15 Ebera urteko.
Hasian pagatzen da.

RED STAR LINE
(Eor Gorria)
New York-etik Auvers-erát yohan diren bapurrak.
Atheratzen New York etik as-teak guziez.
Agente nauia: Los Angeles-etan.
J. P. Goytino,
330 New High karrika.

COMPAGNIE GENERALE TRANSATLANTIQUE.
New York etik Havre-rat yohan diren bapurrak.
Atheratzen dire New York-etik eta Havre-etik larumbate guziez.
Agente Nauia: Los Angeles-etan.
J. P. Goytino,
330 New High karrika.

Compagnie Bordelaise.
New York-etik Bordalerat yohan diren bapurrak.
Agente nauia Californian:
J. P. Coytino,
330 New High karrika,
Los Angeles, Cal.

GOAZIN AMERIKETARA !

(HAN LEHER EGITERA.)

- Mila zortzi ehun eta berrogei eta bigarrena, Uztailaren hilebatearen hamaseigarren eguna; Kantu berri charmagarri hauek eman nituena, Suiet bat errekontratirik zitakien adorerena.
- Suiet bat oderra zela guziada egia. Imposible lizateke horren disimulatzea. Malur horrek harrituratu Espafia eta Frantzia, Horrenbortze pasayerekin galdia izandean untzia.
- Hauk ziren pena handiak erresusarik gabek, Heriotzen ikhusten eta ihesi ezin giak; Han baziren gure yendiak aideak eta adiskideak, Miserabliak itodira ayek eguin dituzten indiak.
- Untzi artan haste hastik Bayonetik partizetik. Zer nahi sufrutu dute guzien partetik, Urrun beti plazeretik Montevideoat eltzetik Negar eta egarraz partiti dire mundutik.
- Sonarra eta emaztea bere haurrekilan, Guertan aritu ezen here horrek kilan, Aknean ito dira oro elkarrekilan, Hitsuaren kolelak yuniltitu berekilan.
- Suietik aski badugu gure ten sartzeko, Arima gaicho horien zerurat gomendatzeko, Zer malurra horienako exemplo bat guretako, Biotzean sar balakigu maiz yainkoaz oroitzeko.
- Hikusi ginituenean Montevideoko leorak, Hantziaren mundu untako plazer guzien ondarrak, Handik goiti deadarrak nigarrak eta malurak, Mila puska egin zituzten itxasunaren hildarrak.
- Dusik ezta gizonen yakina Guziek garaitzen ditin yainko yannaren doainak, An hilo dira gizonak bigerrika zakitenak, Bertze batzuek eskapatu batere etzakitenak.
- Kapitanek kestione mintzo yendia, Nik etzerakak yuya zeinok dituen egia, Eta orremellirik engotik ok juanak dira, Afera ortan auziaten nior eztaike abia.
- Untziaren kapitana zen gizon yakina, Etzen kargu hartarako izan ezpallitz entzuna, Ura here gu bezala eitzera mundura yina, An hito diran guzientzat ura izan azken heguna.
- Mundu hontan laur kantun bazter guzietan, Berri hau hedatzena ezta dudarik, Arribatzen denan Eskual herrietan, Aita amak urturedire nigar changrinetan.
- Berreun eta hogei eta hamabi persona Memento bates fandiitu dira oi zer bioz mina, Zerura egiten zituzten marroka ciyu samina Otoitzen zituztelarik Yainkua eta Biryra.
- Untzi artako presuna gaichoan gidaria, Badakit nongo seme zen passerketaria, Ofizio miserabilia zuen ene bidurian, Bere pasayer guziekin zeruan dago egian.
- Urrikalzako dira pasayer ketariak, Heldu zaizten urteak baine juandirenak hobiak, Letra letrezen gainean igorri beardira, Frantzia lurrik duena estadin unat abia.
- Frantziatik yin ginen zer nai den gostarik, Ginituen erresusa guziek ebaturik, Montevideoan gira orai changrinez aberasturik, Eskual herrias oroitzean nigarretan urturik.
- Amasei garren bersu orai mus sartzea, Suieta franko banuka bainan prisatzen naiz finitzaer Montevideoat yin mintzen kantu hauen moldatzera, Ojala juan benandadi Bayonara kantatzera.

ARTZAINAK.

Aifer omena dute artzain gehienek; Barkhatuko daukute Californiakoek. Hekioa bidea guti hartzen Laphur-tarrek, Asmu bera balute Eskualdun gu-ziek! Herriar deus ez denak, herria huse-turuz; Aski alferra bada, gorleko bederen. Bere etsaia dute neguko otsoa, Hotzez benenat goez, zabala ahoa. Ardi zembait zirindu yaten acle-riak, Baina hainitz hobeak zaiko oile-kiak; Arrano eregea yausten da mendit-ik, Haragia beleak usuatu ordutik. Artzainek badute lan bildotsak sor-tzean, Nola negua bada bere borthitzean; Baina ere badute dembora udako, Ezlituztenak yaunek behi bere-tako. Huna zer zuen batek nigarrez ai-thortu, Artzainoia uzterat zenean lerratu: "Ene antehu gacheak behar ditut utzi; Badire orotat ehun eta zortzi; Hora gaizoa sarri ez dut ikhusten; Kaikurat gohiago esne ez deitzen." "Itzalean ardua, haizea ferekan, Bortz lo egunik nago sorropil pant-tokan; Bizia naramokan nihongo aisenik, Ez du Napoleonek holako egunik." "Ihi zelhairat ginen zazpi zortzi biltzen, Bi sos yokan emanik ederki yos-tatzen; LARRUN paretan alha zirela ardiak, Gure begien bichtan ageri guziak." "Unhatzean pilotan, harroka gai-netik Beira emaiten ginen, ederron alde-tik; Begietan giteun Laphurdi guzia, Linho landa iduri itasaso garbia." "Sobra fresko zenean neguko hai-zea, Errech zen bertze alde urrate egites, Ikhus eko hedatzen, ehun haran-ten." Espaniako herri yauntziak beltze-tan. "Oihartzunak etziren oron bat ichil-tzen; Gure irrintzirenik zituzten harro-tzen; Menta zuen chirolak; menditik mendirat, Egortzen ziren kantak laguu be-harrirat." "Talos eta gasna, marrakuku gaiak, Sendatzen dituztenak sabeleko baiak, Etchela alhazean etziren eskasten; Deusei baino hobeki indar zarieten." "Ithurri ederretan, ur garbi edari, Ez baitu buru minik ematen nehoi;

Airetan garbiena, bulbarren haz-teko; Bethi barrea ungi, denaren yateko. "Aita, ama, haurriedek, guzia dosena Serres-en darantata hizi arrainen; Diru guti sakelan, bainan nihoi eri, Ibiidiarik gabe nihoren onari." "Aztean behin gasna ekhartzen nioten; Hek asteko irina zautadan ematen; Partida guzietz amak zioela, Lagun itzar oretarik beira ninda-dila."

Eskual-Herriko Berriak.
Adiskide batek igorri gaitu letra eder hau uztailaren San egina:
M. Carnot-en erhortzeaz.
Egun zortzi izan da enterramen-du miragarri hori. Erran ditake mundiak ez duela egundaino asma-tu ahurkia horren parerik. Zer kontsolamendua alhargunteserres-petagarri, seme-alaba nigarretan zauden hentzat, ikhustea edo sen-ditzea gorpuzt hilaran ingurune-tan, Frantzia guzitik, Europako erresusua gehienarik yinkako biltzar, igorriak izan diren dolo-menerko khorona eta letra ezinago hunkigarriak!

Eskual-Herriak, behi bezala, at-chiki du bere eronka, agerdua miragarri hortan. Ezik, ikhusi dira, eta ongi ezagutuak ero izan, oron artetan, Bionako, Hendain-ko eta Abazparneko hirien izenak, Lafont eta Harriague deputatuek ofreitu dituzten khorona ederrak. Dudarik gabe da, bazela gure es-kualdutarik igorriko bertze hain-tiz khorona; bainan ezin denak izendatuz, hotan gelditzen gira. Bertalde, ehortzeta edo hiltze zigarri herren oboretan, yadunik eginak izan dire, Baionako yaun Apezpikuaren manuz, hilen oihatz-ak eliza gehienatan. Bizkaitartean, badira oraino ero, hor han, ordu on batzi; edo ezin bertzez gibelat daudenak. Espe-rantzta dugu egun daitezela hon aldia; eta Eskual-Herri guzian, Frantziako bertze tokitan bezala, arima ei guziek nahiko dutela oihotiz egin munduan izan den gi-zen errepetegarri, ohorgarri-aren fagoretan dolumenatan. Yuden, Protestanten elizetan, bilkhuretaz, oihotiz berak, gald-berak eginak izan dire kharen han-dienarekin. Eta zereonomia hunk-igari hortan, denok galdagin dituzte Jaun Goikoarti, zerutikako dohai-nak, ez bakharrik. Frantziarontzat, baina noraino hain garrazki zarfata izan den Errepublikako President zenaren familiaren fagoretan.

Eskualdunen Etchea.
208-5th karrika, San Francisco.
Angel Arenburu, Nauia.
Eskualdunen bilkhura — Etche ederra. Ospitale frantsesaren on-doa.
--PREZIO TTIPIAK--

V

MARI⁷⁴

- I Aspaldi ontan egun eta gau zitzaidan biotza ari,
kanta nezala nola bizita eta ill izan zan Mari
egiyaz gizontasunak asko zor diyolako berari,
lan au bearra dala sinistu eta asten naiz kantari.
2. Itsaso zabal urdiñ ederra, goia dezula musutzen,
umill ikusten zaitugu iñoiz bañan gaituzu izutzen.
Zergatik zera berdeturikan denakin burruka jartzen?
Ez dakigu guk zerengatikan zeran orrela zakartzen.
3. Nork esan eder zauden denboran, jarririk zuri begira,
golpez artuko dezula gero ikusten zaizun mugira?
Arraiketari txalupak ezin jira dirala errira,
zuk jo ta milla puska egiten frankotan ikusten dira.
4. Puskak jostallu gisan botaka dabiltzanean aidean,
gizon tristeak azaltzen dira, puskeriyaren gañean.
Bañan, o!, gero zer pasatzen da? Zer gertatutzen zaie an?
Aundiyagoko golpeak jo ta gordetzen ditu urpean.
5. Begira zagon oraiñ portura ia zer dan an gertatzen
amak, emazte eta semeak denak an dira juntatzen;
eta galdutzen dabiltzanaren berririk bada etortzen,
biotzak penaz erdiraturik negarrez dirade jartzen.
6. O Mari leial, on biotz utsa, aien malkoak txukatzen
zenbait alditan saiatzen ziñan gustoz ziñala nekatzen;
aitu ordukoz txalupak nola zebiltzan kanpoan galtzen,
ill edo bizi joanda zinduzen ango gizonak ekartzen.
- 7 Zure biotza maiz azaltzen zan iruki arren gordean
zeñak bulkarik gorputza jarri eraitu zizun lanean;
non zan estura-aldi gogor bat eta beti zu ziñan an,
anaia maite asko salbatu oi zinduben urgañean
8. Zenbait onlako eginbide on gertatu oi zan zugandik,
beragatikan zure oroitzik ez da galdutzen gugandik
zu ito arren zuk salbatubak bizi dirade oraindik,
zere bizitza eman zenduben aurkezten mesede aundik.
9. Gisa onetan bizi ziñala allegatu zan eguna,
o zein tristea, geroztik ongi denok gogoan deguna;

⁷⁴ Ramón Artola, "Jose Maria Zubia, Mari zeritzon gizon onoretsuaren oroitzan kantatxoa", *Sagardoaren graziya* II, Ed. A. Zavala, Auspoa 2003, 97-99.

au zan txalupak galdu zirana, aizetsu oso illuna,
ango gizonak salbatzen zere biziya galdu zenduna.

10. Aiek azkentzen zeuden denboran ezin ibiliz igari,
azaldu ziran beren laguntzan beste txalupa aundi bi.
Zein zan aurretik ur mendi tontor aien gañetan giari?
Andik minutu gutxira beren azpiyan ito zan Mari.
11. Nora zijoan goi-biak joaz ur mendi aiek barrena?
Zer zan zeraman ibilbidea? Zer pentsamentu arrena?
Besterikan ez: penatuetaz kupiturikan barrena,
esturan ziran lekura bera. irixtekoa aurrena.
12. Itxaso golpe izugarri bat jaikirik beren gañera,
aurretik zana urez bete ta ; joana izan zan gainbera;
eta ondolik zanak lagunak zitubelarik atera,
non zan geiago ikusi gabe itoa izan zan bera.
13. Bere anaiak salbatu naian gal tzen dubenak biziya,
ordu beretik gaude daukala zeruba irabaziya;
onen erdiyan azalduko da omen ederrez jantziya,
gozatutzeko egin izandu zituben lanen sariya.
14. Lur ontan ere oroitza bada, ez da ontaz zer esanik,
bere itxura altxa zitzaion otallutxo bat egiñik;
ontaz gain koroï berri bat kantuz uztaitzen diyot nik,
zeren koroitu gabe ez deiken utzi alako gizonik.

Donostiako moilean Mari-ren omenez eraikitako monumentua (1866)

Hona dioena testuak:

URRIKALDUAK SALBATU NAYAZ EMAN ZENDUBEN BIZIYA,
TA GAUR DAUKAZU, GOITALCHATUAZ OBIZ ITSASO AUNDIYA:
¡LO EGIN ZAZU BAGA ZOÑUAZ.... O GIZON MAITAGARRIYA!
ONRATURIKAN ZURE GLORİYAZ DONOSTI ETA KANTAURIYA.

VI

SAINT-PAULGO GIZAJALEAK⁷⁵

Manamenduen airian

Allegretto

26. Musical notation for the song 'Saint-Paulgo Gizajaleak'. It consists of four staves of music in a 3/4 time signature, with a key signature of one flat (B-flat). The lyrics are written below the notes.

Bor-del - e - tik yoangin-en ur - a - ren gain -
e - an SaintPaul i - zen-a zu-en on-tzi e-def-
e - an. Er-ten ka - pi-tain-a zen gu-re-kin bat -
e - an Calcu-tan ar-i-ba-tu o - sa-sun on - e - an .

1. Bordeletik joan ginen⁷⁶ uraren⁷⁷ gainean
Saint-Paul izena zuen untzi ederrean,
Heurtin⁷⁸ kapitaina zen gurekin batean,
Calcotan arribatu osasun onean.
2. Gure jaun kapitaina han zaugun eritu
Sukar batek baitzuen lanjeroski hartu,
Noiz ere baitzen aphur bat sendatu,
Marseillako alderat ginen abiatu.
3. Hazilaren hogoia partitu ginena,
Astizkena baitzuen egun hark izena,
Itsaso zabalean baikinuen lana,
Orduan hautsi zaukun untziazen lema.
4. Abendoaren seian kaloba trenkatu⁷⁹,
Eta untziaz laster bide makur hartu,
Ahal nola baitugu geroztik gidatu
Aitzeak ez baigaitu hainitzik lagundu.

⁷⁵ Kantu Berria, 1868. *Un horrible repas*. Bayonne, Imprimerie, E. Lasserre, Ru Orbe 20. BNF, Z Basque n° 905.

⁷⁶ *Bordeletik joan ginen* da Azkuek eman zion titulua. N° 621.

⁷⁷ Orijinalean oker: *lurraren gainean*.

⁷⁸ *Heurtin* Azkueren bertsioan *Erten* bilakatu da.

⁷⁹ *Kaloba trenkatu*, lema hautsi.

5. Sekulan orhoitzeko Eguberri eguna
Hartan galdu ginuen gure etxe ona,
Ihurtziri, tenpesta, aize fanfaron,
Bela masta guziak hautsi daukiguna.
6. Laster eman ginuen hurerat xalanta⁸⁰,
Eta ordu berean harekin kanota,
Uretarat jautsi ginen guziak saltoka,
Herioari buruz hartzera borroka.
7. Jan behar zen batailaz ginen okupatu,
Hamar kilo bizkotxa baikintuen hartu,
Baril tipi batean ura konserbatu,
Haiekin zortzi egun ditugu pasatu.
8. Orduan hil zitzaukun libren kapitaina,
Ez baitzuen gutitu gure bihotz mina,
Othoizten zuelarik, oi Ama Birjina.
Haren gomendiorat utzi du krima.
9. Hamasei lagunetzat, oi zer errepaxa,
Lau pinta uretan kilo bat bizkotxa,
Bakar orrend<...> en ogitik bi matsa,
Ez zen hanitz a <ska>r tu gure gorputza.
10. Oro akabatuak ez jakin zer egin,
Zorte egin ginuen zoin behar ginen hil,
Hartarat erori zen Julien Girardin
Bera presentatu zen bihotz onarekin.
11. Odola baikinien orok hurrupatu,
Bai eta haragia parte gontsomitu
Oro jan gabetarik leihorra agertu,
Bathanboka lurrean dugu enterratu.
12. Eskerrak bihurtzen Birjina Maria,
Itsasoko izarra gure gidaria,
Gutaz othoiztu duzu seme jaun handia,
Ardietsi daukuzu miserikordia.
13. Goraki laudatzen dut zeru lurren Jauna,
Zeren gidatu nauen leihorra huna,
Zu gabe deus ez gira orok dakiguna,
Ori izan dezaket ene ama ona.

⁸⁰ *Xalanta* < chaland, fr. < khelandion gr., batela.

14. Galdatzera jua nintzan eniko etxera
Ene ama maitia nun bizi othe da,
Besoak zabaldurik jalkitzen zen bidera
Berriz ez haut utziko itsasoz jauitera.
15. Zaharren abisuez ez dena behatzen
Mundu huntan guti da uros atheratzen,
Exenplua ni baithan duzue ikhusten,
Egier ez behatuz nola galtzer naizen.
16. Errespetata ditzagun aita eta ama,
Haurrendago baitute amodioa ona,
Herrian xerkaturik bizitzeko lana,
Ahala bezenbat lagun zahartzetik barna.

Sain Paul itsasuntziak eginiko azken arruta

CANTU BERRIA

Manamenduen aircan. — 1868

I.

Bordeletic yoan guinen buraren gainean
Saint-Paul icena çuen unçi ederrean
 Heurtin capitaina cen guřetzin batean
 Calcotan arribatu osasun onean.

II.

Gure yaun capitaina han çaugun eritu
 Sucar batec baitçuen lanyerozki hartu,
 Noiz ere baicen aphurbat senlatu
 Marzellaico alderat guinen abiatu.

III.

Hacilaren hogoya partitu guinena
 Astiskena baiçuen egun harc icena
 Itxaso çabalean baikinuen lana
 Orduan hausi çaukun unçiaren lema.

IV.

Abendoaren seian caloba trencatu
 Eta unçiac laster bide makur hartu
 Ahal nola baitugu guerostic guidatu
 Aitceac ez baigaitu hainitçic lagündu.

V.

Seculan orhoitceco Eguberri eguna
 Hartan galdu guinuen gure etche ona
 Ihurtçiri tempesta aitce fanfarona
 Bela masto guciac hautci daukiguna.

VI.

Later eman guinuen hurerat chalanta
 Eta ordu berean harekin canota
 Ibetarat yauxi guinen guciac saltoka
 Herioari buruz lartçera borroca.

VII.

Yan behar cen bataillas guinen ocupatu
 Hamar kilo bizcocha baikintuen, hartu
 Baril ttipi batean ura conserbatu
 Heyekin çortci egun ditugu pasatu

VIII.

Orduan hil citçiçaukun libren capitaina
 Ez baitçuen gutitu gure bihotz mina
 Othoitzten çuelaric oi Ama Birgina.
 Haren gomendiorat uzteci du arima.

— 8 —

IX.

Hamasei laginetzat, oi cer errepacha
Lau pinta urea kan kilo bat bizkocha
Bakarorren az ben oguitic bi matsa
Etcen hanitz aurtu ez gure gorputça.

X.

Oro akabatuac ez yakin cer eguin
Corte eguin cimen coin behar guinen hil
Hartarat eroritzen Julien Girardin
Bera presentatut en bihotz onarekin.

XI.

Odola baikinon oroc hurrupatu
Bai eta haragia parte gonsomitu
Oro yan gabetarie leihorra aguertu
Bathamboca lurrean dugu enterratu.

XII.

Ezkerrac bihurtzen Birgina Maria
Itxasoco icarra gure guidaria
Gutaz othoiztu ducu Seme yaun handia
Ardiartxi daucuten misericordia

XIII.

Goraki laudatzen dut ceru lurren Yauna
Ceren garatu naiten leihorra luna
Cugabe deuz ez guira oroc dakiguna
Orai ikus deçaket ene ama ona.

XIV.

Galdatcera yau nintçan errico etchera
Ene ama maitea nun bitci othe da
Besoa çabalduric yalkitcen cen bidera
Berriz ez haut utzico itxasos yuaitera.

XV.

Çaharren abisuez ez dena behatcen
Mundu huntan guti da uroz athoratcen
Exemplua ni baithan duçue ikhusten
Eguier ez behatuz nola galtcer naitcen

XVI.

Errespeta ditçagun aita eta ama
Hurren dago baitute amodioa ona
Herrian çhercaturic bitciceco lana
Ahal becembat lagun çahartcetic barna.

FIN.

Bayonne, imprimerie E. LASSERRE, rue Orbe, 20.

VII

VILLE DU HAVRE-REN HONDORATZEA⁸¹*Lau ponduko airia*

On—tzi bat gal—du zau—ku i—tsa—so
han—di—an, be—rre—hun pa—sa—jer
ju—an tzen bar—ni—an. He—ien go—ra ma—rras—
—kak han zi—ren or—du—ian, Jau—na—ri
ko—men—da—tuz az—ken o—re—ni—an.

1. Untzi bat galdu zauku itsaso handian,
Berrehun bat pasajers jua da barnian⁸²,
Heiagora⁸³, marraska bazen han ordian,
Jaunari gomendatuz azken orenian.
2. Frantzesaren zen untzia Montobidoetan,
Komersan zabilana zonbeit urthe huntan,
Errekontra gaistua izan da heietan,
Erremarka bazuten hirur egun hartan.
3. Montobidoetarik lau egun orduko,
Abisa ukhan faltaz etziren galtzeko,
Odei bat jelgi zaie bistaren galtzeko,
Urak iretsi ditu argitu deneko.
4. Gerlako untzi handi angles batendako,
Malurra ukhan dute elgarren joiteko,
Azken oren tristia, haren emandako,
Othoitz egin dezagun gure arimendako.
5. Hirurehun pasajers, gehienak galdu,
Lauetan hogoieta bederatzi salbu,

⁸¹ 1876. M Fiche BNF, YO-2. *COMPLAINTÉ sur l'épouvantable naufrage de la "Ville du Havre", Le navire français percé par le navire anglais... 226 passagers ithoric...*

⁸² D 1007, *baziren barnian*; D 1008, *juan tzen barnian*.

⁸³ D 1007, 1008: *Heien gora*.

Noiz eta direnian leihorrerat heldu,
Ama birjinak ditu bere haurrak bildu.

6. Untziko kapitaina oihuka hasi zen,
Jenden kontserbatzeko baxetak non ziren⁸⁴?
Hiruretarik biga hautsiak baitziren,
Ororen salbateko bat baizikan etzen⁸⁵.
7. Nigarrez jua dira othoitz egitera,
Ama zu heldu zira arimen bidera,
Harriturik jarri da itsasoa bera
Nolakoa izanen dea jainkuaren kolera.
8. Ameriketara zer da? Urhia metaka,
Irabaziak altxa khondiak egin eta
Beren ustez juaak fortunaren xerkha,
Anhitzak han dabilta eske borthaz bortha !
9. Sorthu orduko haurrak, oro Amerika,
Fin hunaren egiteko xedia gal eta
Aberasten balira zuzenaren kontra,
Anhitzak heldu dira bertzenaz har eta.
10. Frantziako haurretan badut konfidantza,
Ameriketara alde ez gitela mintza.
Hemen trabaila giten manara hon gisa,
Zuzenian behar da gozatu intresa.
11. Bakotxak bere lurra ez du behar utzi,
Bertzela izanen da etsaia nagusi,
Diela zenbeit urte baitugu ikhusi,
Gu Ameriketara, soldado ihesi !!
12. Hementik juaiten dira ontsa direlarik,
Aita-ama maitiak etxian utzirik,
Menturaz gehiago hetaz ez khasurik
Zahartzen direnian ez dute jaberik.

⁸⁴ D. 1007, Jende hoikien salbatzeko batxerak bon ziren; D 1008, Jende hoien salbatzeko baxetak non ziren.

⁸⁵ D. 1007; jende oikien dalbatzeko bat baizik han etzen; D. 1008, jende hoien salbatzeko batbaizik han etzen.

COMPLAINTE

Sur l'épouvantable naufrage de la « Ville du Havre »

Le navire français percé par le navire anglais
226 PASSAYERS ITHORIC

LAU PENDUCO AIRLA

1

ñntei bat galdu çatiku itssasso handian
Berehun bat passayers yuan du barnian
Heyagora, marraska, baceñ han ordian;
Yainari gomendatas, asken orenian.

2

Francessa cen unteia Montobidoetan,
Comersan çabilana, combeit urthe huntan;
Errekontru gaistua içan da heyetan
Erremarka baçuten hirour egun hartan.

3

Montobidoetarie, lau egun orduco
Abisa ukhan faltaz eteiren gaitceco
Odey bat yelgui çaye bistaren gaitceco
Ourac ireteci diti arguita deneco

4

Guerlaco untei handi Anglez baten daco
Malurra ukhan dute elgarren çoiteco
Asken oren tristia, harec eman daco
Othoitz eguin deçagun, guc arimen daco

5

Hirour elun passayers, guehienac galdu
Lau etan hogoyeta bederateci salbu,
Noiz eta direnian leyhorrerat heldu
Ama birginac diti bere hañrrac bildu

6

Unteico capitaina oiñuca hassi cen
Yenden conserbatecco bacheñac non eiren?
Hirour etarie biga hañtciac hañtciaren
Ororen salbatecco bat bañcikan etcen

7

Nigarrez yuan dira othoitz eguitera
Ama çu heldu eira arimen bidera
Harrituric yarrida itssasso bera
Nolakoa içanen den yainkuaren esiera

8

« Ameriketan cerda? urhia metaka
« Irabaciac aiteha khondiac eguin eta
« Beren ustez yuanaç fortunaren çerka
« Anhitçac han dabiltea eske borhaz bortha! »

9

« Sorthu orduco hañrrac, oro Amerika,
« Fin honnaren eguiteco chedia gal eta
« Aberasten badira çucenaren contra
« Anhitçac heldu dira bertceñac har eta »

10

« Franciaco hañrretan badut confidanteç
« Amerikaren alde ez guitela mintça,
« Hemen traba lia guiten manera hon guisa
« Çucenian beharda goçatu intressa »

11

Bakotçac bere lurra ez du behar utci
Bertceia içanen da Eçaya naguci
Dielà cembeit ourthe baitugu ikhuci
Gu Ameriketam, soldado ihessi !!!

12

Hementic yuaiten dira, onça direlaric
Aita-ama mañtciac etchian utciric
Menturaz guehiago hataz ez khassuric
Çaharteen direnian ez dute yaberic.

JEAN ETCHEPARE.

Ces deux chants plaintifs étant la propriété de Jean Etchepare, tout contrefacteur sera poursuivi selon la rigueur des lois.

Imprimerie Nouvelle. — 7, place des Ecoles, à Pau.

Pariseko Liburutegi nazionaleko bertso papera. (BNF, YO-2)

VIII

KARMENZITAREN ERRESKATEA⁸⁶

1. Kantatu nai det orain asiyo eder bat,
Emen pasatu dana gu danaren bistan,
Jakin nai badezute ote dan egiya,
Erozeini galdetu besterikan ez da.
2. Emengo denboralak, emengo tsasoak,
Borraska desegina eta aize fuerteak
Mundu guztiya zeukan ikaraturikan,
April onen amalaugarren egunean.
3. Iru barku ageri ziran emen Kontxan,
Bi ziran espainolak, bestia inglesa,
Mary Lawson zan au ta bhestia Eulalia,
Irugarrena esana berriz Karmenzita.
4. Goizeko zazpiyetan goleta inglesa,
Amarrak faltatu ta juan zan ondarrera.
Tripulaziyoko bi gizon ito ziran,
Beste iru berriz larri ibilitu ziran.
5. Karabinero emengo ontziyan zeguen bat
Gizarajua ito zan bere eginearrean.
Jende guztiyen bistan, antxe mila puxka,
Ordu erdien batian egin zan ontziya.
6. Korbeta Eulalia-ko tripulaziyua
Karmenzitara pasa zan ura ura ikusita.
Zergatikan seguru kontatzen etzan an
Eta ondarrera joan ote zan bildur zan.
7. Ikusi zan denboraz oien arrazoia,
Eta orri meriyo diyote biziya.
Bara ordu baterako asi zan ontziya
Faltatubaz amarrak juaten ondarrera.
8. Mundu guztiya zegon Karmenzitai beira,
Noiz eramango zuen uraren ondarrera,
Auxen dek, au pena! Auxen dek negarra!
Ogeien bat marinel itoko ote dira !
9. Ordu bat pasatzen zan, gero beste ordu bat,
Geruako ta gero txarrago txasua,

⁸⁶ KM, Kulturunea, 52649.

Mundu guztiya zeguen penaz beterikan,
Peligruan gizonak ala ikusita!

10. Noizbait ere kayian seietakuartan
Amabi gizon prestu danak Debakuak
Artzen dute trenera beren kontukua
Eta eteratzera preparatzen dira.
11. Artu zuten trenera aiek ROMANITA,
Eta bere patroia PEDRO KOROSTOLA,
Arrekin bederatzi bere marinela,
Beste bostbat gainera agregatu ziran.
12. SANTIAGO KOROSTOLA, LORENZO LEKUONA,
JOSE MARIA EGIA TA TOMAS GALDONA,
ANGEL EMAZABEL, ALBERTO OZA eta
ISAAK BERASATEGI ta bi ESNAOLAK.
13. FRANTZISKO ANDONEGI, kapitan prestuba,
ta SALBADOR EGIA, onen marinela.
EUSTAKIO IBARGUREN, aure kapitana,
Eta EGAÑA anaiak, abek zumaitarrak.
14. Amabostak treneran presto sartzen dira,
Eta agudo kaltetik eteratzen dira,
Mundu guztiya ayeri zeguen begira
Ta gutxi ero geiago, danok bildur ziran.
15. Bainan aiek agudo, marinela prestubak,
Naiz itxasua egon txarra ta aizetuba,
Agudo KARMENZITAN plantatu baitziran,
Peligruak, baliente, desafiyatubaz.
16. Ordu laurden bat baino lenago kayian,
Ogei gizon salbatu ta plantatu ziran,
Donostiako errian orlako asiyua
Inork aztuko eztu urte batzuketan.
17. Bie, mutilak, baliente, orla portatubaz,
beti izango zerazte kontsideratubak,
Et'inork premiyorik naiz zuberi ez eman,
Orrenatik, mutilak, ajolik ez izan.
18. Premiyorik onena da kontzientziya,
Beti kontentu da ondo egiten dubena,
Ta nere partetikan zuben alabantzan,
Orra zuben izenak moldezko letretan.

VERSO BERRIAC.

ASIYO ONBATEN ALABANTSAN.

1
Cantatu nai det orain
asiyo eder bat
emen pasatudana
gu danaren vistan,
Jaquin nai badezute
otedan eguiya,
eroceñi galdetu,
besterican ezda.

2
Emengo demboralac,
emengo itzasoac,
borrasca desegüña
eta aise fuerteac,
mundo gustiya seucan
icaraturican,
april onen amalau
garren egunean.

3
Iru barcu agueri
siran emen Conchan,
bi siran espanolac,
bestia inglesá,
Mary Lawson san au ta,
bestia *Eulalia*,
irugarrena esana,
berris *Carmencita*.

4
Goiseco saspíetan,
goleta inglesá,
amarrac faltatu ta
juantsan ondarrera;
Tripulasyoco bi
guison itosirán
beste iru berris larri
ibillitusrán.

5
Carabinero emengo
onciyan següen bat
guisarajua itozan
Bere eguin bearrean.
Gende gustiyen bistan
anchen milla puscá
ordu erdi en batian
eguinsan onciya.

6
Corbeta *Eulalia* co
tripulaciyá
Carmencitara pasa
san ura icusitá,
sergatican seguru
contatsen ezan an,
eta ondarrera juango
otesan bildur zan.

- (1) *José* eta *Juan José*.
(2) *Quechemarin Industrialcua*, Devacua.
(3) *San Luis Gonzagacua*, Zumayatarra.
(4) *José María* ta *Pedro Cayetano*.

Donostiyan Aprillaren amazpigarren egunean, milla ta zortzireun iraroguetta amalauco urtean.
(*Es propiedad.*)

7
Icusisan demboras
oyen arrazoya,
eta orri meriyo
diyote bisiyá,
bara ordubateraco,
asisan ontziya
faltatubaz amarrac
juaten ondarrera.

8
Mundo gustiya segon
Carmencita beirá,
nois eramangosuben
urare ondarrera,
¡Auzendec, au pena,!
¡au zendec negarra!
ogucin ebat mariñel
itoco otedirá!

9
Ordubat pasatsensan,
guero beste ordubat,
gueruaco ta guero
charrago itsuaa,
mundo gustiya següen,
penas beterican;
peligruan guisonac
ala icusita!

10
Noisbat ere cayian,
seyetacuartan,
amabi guison prestu,
danac Devacuac,
artzendute treñera,
beren contucua
eta eteratsera
preparatzendira.

11
Artusuten treñera,
ayec *ROMANITA*
eta bere patroya,
PEDRO COROSTOLA,
arrequin bederatsi
bere mariñelac,
beste bostbat gañera
agregatu siran.

12
SANTIAGO COROSTOLA,
LORENZO LECUONA,
JOSÉ MARÍA EGUIA,
ta *TOMÁS GALDONA*,
ÁNGEL EMAZABEL,
ALBERTO OZA, eta
ISAAC BERASATEGUI
ta bi *ESNAOLAC*. (1)

13
FRANCISCO ANDONEGUI
Capitan prestuba, (2)
ta *SALVADOR EGUIA*
onen mariñelá;
EUSTAQUIO IBARGUREN
aure capitana, (3)
eta *ECAÑA* anayac, (4)
abec Zumaytarrac.

14
Amabostac treñeran
presto sartsendirá,
eta agudo cayetic
eterastzendirá,
Mundo gustiya ayegui,
zegüen beguirá,
ta guchi ero gueyago
danoc bildur ziran.

15
Bañan ayec agudo,
mariñel prestubac,
rais itsasua egon
charrá ta aisetuba,
agudo *CARMENCITAN*
plantatu baiciran,
peligruac, valiente,
desafiyatubaz

16
Ordulaurden bat baño
lenago cayian,
oguei guison salvatu
ta plantatusiran,
Donostiaco erriyan
Orlaco asiya,
Inorc astuco ezdu
Urté batsubetan.

17
Bien, mutillac, valiente,
Orla portatubaz
Beti isan goseraste
Consideratubac,
Et inorec premiyorice
Naiz suberi eznan,
Orrengatic, mutillac,
Ez ajolic izan.

18
Premiyorice onena
da concienciya
beti contentu da, ondo
eguiten dubena;
Ta nere partetican
zuben alabantzan
orra suben isenac
moldezco letretan.

IX

JONAS ETA ANA⁸⁷

1. Itxas eskiña bitan Jonas eta Ana
izan zan denbora bat bizitzen zirana;
arratsetan arturik txalupatxo bana,
itxasoan juntatzen ziran alkargana.
2. Gau illunetan alkar billatzeko giyak
zituzten txalupetan nork beren argiyak;
zeru alaia bazan, berriz, illargiyak
zituben alkargana giyatutzen biyak.
3. Alkarren amoriyoz itxutubak oso,
egunak pasatuzten zituzten penoso;
arratsak, berriz, biyotz zeuzkatenak preso
librean ipiñirik, maitaro ta gozo.
4. Modu ontan zirala urte bat osoan,
eriotzak atzitu zituan lazoan;
bein egon ondorean izketa gozoan,
eskutatubak izan ziran itxasoan.
5. Denborak emanikan uste gabe mura,
txalupetara sartu zitzaioten ura;
irten bañan len biyak leku segurura,
alkarrekin itota joan ziran zerura.

⁸⁷ Ramon Artola, aip. lib., 72.

X

BERTSO BERRIAK MIKAELA ZARRANAK⁸⁸

1. Bertso berri batzuek ditut aterako
Apaiztegui jaunaren barku ontarako;
Zeren badaukazkigun motiborik asko,
Jendeak pasatu du miseria franko.
2. Kantatu naiagatik gogoan non dago
Atzo indar gitxi ta egun gitxiago.
Zutik ezin egonik jende asko dago,
Ezurrak jasotzeko nai ainbat lan dago.
3. Pasadizoak ongi deklaratzeko,
Abantea baneuka esplikatzeko,
Indarrak jua eta memoria flako,
Kartzelakoen gisa sufritu bearko.
4. Barkurako jendea biltzen duanean,
Agintzeak aundiak beren mingainean,
Indarrak ezin egin uraren gainean,
Jendea martxatu da miseria aundian.
5. Gizakumeak ere nai ainbat lanekin,
Galtak ezin eduki gerrin uhalakin,
Jikara bana haba galleta urdinakin,
Nor egon bizirikan orien janakin?
6. Pasaian irten eta egun gutxin barrun,
Zorriak an zebiltzen ontzien ingurun,
Gutxienaz baginen bosteun bat lagun,
Orra zer gobernua Apaiztegin barkun.
7. Nafarrerria ere sartu zan barkura,
Orduan artu zuen jendeak tristura
Iru il ziran eta artu ta putzura,
Eriotza zor degu jaiok mundura.
8. Iru lagun il ziran beste zazpi eri
Ave Maria bezela egia da ori.
Biotzetik eskatu Birjina Amari,
Erremedio oberik ez da emen agiri.

⁸⁸ BNF

9. Kuartilu bana ardu zute agindue,
Pozik erango gendun eman baligue,
Beren itzen erdirik kumplitu ez due,
Barku ontako jendea joan da saldue.
10. Emengo miseriak ongi agertzeko,
Eun ta larogei bertso ez lirake asko
Baina bastante dira entendituzeko
Poliki asi ginan ilaren ontarako.
11. Bagendun txokolate, kafe ta azukrea,
Premian estaltzeko nezesidadea,
Egiten utzi nai ez, miseri tristea !
Lagun zaiguan arren Birjina maitea.
12. Kozineroa gendun ona ta leiala,
Bizirik egoteko bagendun bearra,
Berak jan ta eran egin, besteari farra,
Frantses bizargorri, dana gizatxarra.
13. Kozinero ori da txit gizon prestua,
Barku ontako jendeak dauka ezagutua,
Alarguna omen da edadez zartua,
Zazpi dozena ez da dana txalkortua.
14. Kozineroak badu bertso oien premia
Aspaldian ez dago gutxi merezia,
Pasajeroai burla nai duen guzia,
Baioneta dirudi dana puzunia.
15. Goizean gosaltzean sardin ustel zarra,
Biotza animatzeko ez da gauza txarra,
Barkuan sartutzean bagendun indarra,
Erdia balego orain ez litzake txarra.
16. Mikaela Zarranak kantuak paratu,
Barren ontako jendeak naute enkargatu,
Afizioa izan da nik ezin faltatu,
Orra amasei bertso nai duenak kantatu.

VERSO BERRIAC.

1

Verso berri batzuec
Ditut steraco
Apuistegui jaunaren
Barcu ontarac:
Ceren baduceazquigun
Motivorie asco.
Gendeac pasatu du
Miseria franco.

2

Cantatu nayagatic
Gogoa non dago
Atzo indar guichi ta
Egun guichiago :
Zutic ecin ezonic
Gende asco dago,
Ezurrae jasotzeo
Nay aimbat lan dago.

3

Pasalizac ongui
Declaratitzeco
Avantea banueca
Espicatutzeco:
Indarac juan eta
Memoria fiaco.
Carcelacoen guisa
Sufritu bearco.

4

Barcuraco gendea
Biltzen duenean
Agnintzeac aduillac
Beren mingahean.
Indarrie ecin eguit
Uraren gadean
Gendea marchatu da
Miseri aundian.

5

Guizacumeac ere
Nay aimbat laneguit
Galtzac ecin edugui
Guerriñ ubalaquit :
Jicara bana bana
Galleta ordinaquit
Nor egon vicirican
Orien janaquiñ?

6

Pasayan irten eta
Egun guchi barrun
Zorrisc an cebiltzen
Ontien ingurun :
Guchienaz baguiden
Bosteun bat legun,
Orra cer goberaun
Apuisteguit barcun.

7

Nafarrera ere
Sartozan hareura.
Orduan artu zuen
Gendeac tristura :
Iru iltziran eta
Artu ta putzura.
Eriotza zor degu
Jayoac mundura.

8

Iru lagun iltziran
Beste zazpi eri,
Ave Maria beceia
Eguia da ori:
Biotzetie escatu
Virgini Amari,
Eremedio oberie
Ez da emen aguiti.

9

Cuartillu bana ardo
Zuten agindue,
Pozic erango guendun
Eman baliguc:
Beren itzen erdirie
Cumplitu ez due
Barcu ontara gendea
Joan da saldue.

10

Emengo miseriac
Ongui agurtzeo
Eun ta laroguel verso
Ez litaque asco.
Mahan bastante dira
Entendituzeco
Poliqui asiguitan
Ibaren ontaraco.

11

Baguendun chocolate
Cafe ta azucera,
Premian estaltzeo
Necessidadea :
Eguiten utzi nay ez
Miseri tristea!
Legun zaiguun arren
Virgini waitea.

12

Cocineroa guendun
Ona ta leyala.
Vicirie egoteco.
Baguendun bearra :
Berac jan ta eran eguit
Beateari sarra.
Frances hizar gorria
Dana guiza charra.

13

Cocinero ori da
Chit guizon preatua.
Barcu ontaco gendeac
Dance azagutua:
Atorguna omen da,
Edrdez sartua
Zazpi docena ez da
Dana chalcortua.

14

Cocineroac bodu
Verso oyen premia
Aspaldian ez dago
Guchi mercedia :
Pasageroal buria
Nai duon gucia,
Bayoneta dirudi
Dana puzunia.

15

Goicean gosaltzean
Sardiñ ustel zarra,
Biotza animatzeo
Ez da gauza charra :
Borcuan sartotzean
Baguendun indarra,
Erdia balego orait
Ez litaque charra.

16

Micela Zarramac
Cantua paratu,
Barren ontaco gendeac
Nante encargatu:
Alficio izan da
Nie ecin faltatu
Orra amasei verso
Nai duense cantatu.

XI

KANTABRIAKO KOSTA ONETAN⁸⁹
(1878-IV-20)

1. Kantabria'ko kosta onetan gertatu diran kasuak
esan didate ager ditezen ipiñitzeko bertsuak;
alborotatu eta galerak eman ditu itxasuak,
ango mariñel gizaraxuak etzeuden portunosuak.
2. Desgraziarik orrelakorik sekulan ez da aditu,
itxaso ori asarretuta neurrian ezin kabitu;
nere kristauak, aiziak eta urak indarrak baditu,
aplakatutzen dan arte bera iñork ezin errenditu.
3. Desgrazia au gertatua da España'ko partian,
esan diteke Donostia'tik Santanderra bitartian
milla zortzireun irurogei ta emezortzigarren urtian;
baja aundia egiña dago mariñel oien artian.
4. Endemas ere Bizkaia'n dira, txit gaizki ibillituak,
Bermeo'n bertan larogei eta amabost beintzat ituak;
arrantzaleak famili asko mantentzen berak oituak,
konsideratu orain zer moduz dauden oiek geldituak.
5. Ito ainbeste itxasuan da gertatu dirade gaizki,
animak ere peligro aundin izango ziraden noski;
ala iduritzen, eta juzgatzen Jainkuak danak dakizki,
familiara pesalunbreak . or modu askok dakarzki.
6. Berrogei eta zazpi galduak Elantxobe'ko erritik,
ogei ta amabost Colindres'tikan, amabost Santanderratik;
esan dedana, Kantabria'ko arrantzalien artetik
bestera joana badago franko aurten mundu onetatik.
7. Kosta onetan erri danetan izan dira señaliak,
batzuek ito, besteak penaz bajatu arrantzaliak;
lana egin da gañerakuan dibersiyuan zaliak,
tristetu eta lutoz betiak, ezagun dute kaliak.
8. Lekeitio'n da naiz Ondarrua'n, Motriko'n da Donostia'n,
Alkorta'n ere aita-semiak, mariñelik dan guztian;
gizarajuak txaluparekin olatuaren azpian,
konsideratu galerna orrek zenbat pena dakarzkian.

⁸⁹ Antonio Zavala, aip. lib., 1978, 75-85.

9. Ai, itxasora ez dadukagu edozein moduz juaterik,
an dabiltzanak jeneralian daude peligroz beterik;
egiten badu emen edo an modu ortako kalterik,
ez dauka iñork alkateakin justizia egiterik.
10. Orain amabi urte omen zun piska bat alborotua,
ez jakin orain urrena berriz noizko daukan gorrotua;
ordu batian umil badago besterako asarretua,
izanagati estudiantua argan ezin fiatua.
11. Orain irureun urte omen zan gertaera au lenago,
bitarte ontan zenbait otz bero naski izandua dago;
ikusi zuanik gaur bizi danik munduan iñor ez dago,
bañan paperan ipiñi zuten, neroni leitua nago.
12. Mariñel asko ito omen zan, besteak bildur da larri,
arriko ortan berriz geiago ez omen zuten nai jarri;
gero arrairik ateratzen ez, kalean kosetxak urri,
Galizia'tik arrantzaliak berriak ziran etorri.
13. Esplikatu det al dan moduan mariñel oien bizitzan,
len eta gero galdu-gordean zer estadutan dabiltzan;
munduan danok bajuagua aparatuz gabiltzan,
beste modutan egokiago ala baño ezin izan.
14. Famili asko bajatu dira mariñel jende orrenak,
ume txikiak eta andreak gizona galdu zaienak;
jeneralian pobriak bertiz orrelakuak geienak,
zer obra ona egingo duen zerbait laguntzen dienak.
15. Il diran oiek baldin mantxatik bazeukaten animetan,
eta arkitzen badira orain purgatotioko penetan,
oraziyo guk egin dezagun aientzat mundu onetan,
Jaun Dibinuak artu ditzala zeruko glori aietan.

XII

SAN JOSEREN HONDORATZEA⁹⁰
1879-I-8

1. Kanta triste batzuek arrantzaliari
uste degu dirala jartzia komeni,
oiek daukaten bizi negargarriyari,
izan gaitezen danok oien errukari,
biyotzez eskatuaz jaungoiko jaunari.
2. Len ere izan dira probalidadiak,
zer modutan bizitzen diraden tristiak;
oien irabaziyak txit dira pobriak,
ez du beste errezorik emengo jendiak:
arren, salba ditzala Jaungoiko guriak
3. Ilbeltzaren eguna zortzigarrenian,
arrantzara atera ziraden goizian;
gero tempestade bat mendebal-aizian,
trezak bota ta altxatzen asi ziranian,
milagroez etzituben danak sartu urpian.
4. Trezak bertan utzita etxera abiyen,
jira-bitu egiñik guztiak iya-iyen; .
gero pasa zitzaien bidian erdiyan:
zumaiar txalupa bat zegon desgraziyan,
bai sokorritu ere alegin guziyan.
5. Ogei lagun zituben tripulaziyan
zumaiar txalupa orrek galduta itxasuan;
Agustin Andonegi bere aziyan,
naiz bera ibillirik iya-iya galduan,
zazpi artu zituben . al zuben moduan.
6. Agustín Andonegi'k eman ditu pruebak,
bere mutillak nola ez diran motelak;
onrak ere irabazi ditu asko berak;
zerbait lagundu izan baziyon denborak,
etziraden itoko amairu gizonak.
7. Iñola arrimatu ezinda salbatu,
alako egualdiya zitzaioten sartu.
Danak ojuka: «Arren, jaunak, gu're artu!»
Aien antziz biyotzak ziraden urratu,
bañan iñola ere ezin anparatu

⁹⁰ Antonio Zavala, aip. lib., 1978, 87-96.

8. Berak iya galduta gizonak salbatzen
pensa zazute oiek balorerik duten;
beste geiago ere artu nai zituzten,
bañan itxas gaiztuak etzioten uzten,
ondo penaz an utzi zituzten itotzen.
9. Ai, arrantzaliaren bizi penosua!
Ofiziyu ori ez da inbidiosua,
oien irabaziya ain da kostosua;
gure Jaungoiko maite amoriosua,
arren, bedeinka zazu berriz itxasua.
10. Agustín Andonegi, zure baloreak
munduari eman dizka probalidadeak;
merezi dituzute ondo onoreak,
zu ta zure txalupen zeguen jendeak,
zergatikan zeraden . umano nobleak.
11. Oien biziya beti, dudarik ez dago,
naiz osasuna izan arriskuan dago;
egon arren denbora kalman eta klaro,
derrepentian txarra sartutzen bazaio,
galtzen dira egin arren makiña bat saio.
12. Jaunari biaiogu barrendik eskatu,
geiago orlakorik ez dedin gertatu;
bañan biyotz-biyotzez ondo errezatu,
itxasora juatian danak alkar artu,
lagun faltan ez gaitzan guztiyok tragatu.

XIII

SAN JOSEREN HONDORATZEA⁹¹
1901-II-3

1. Kosme Damian Txurrukakoan erritar doakabeak,
kristau fedetsu, kristau beartsu, bearran adiskideak,
euskera beste izkuntzik maite etzuten arrantzaleak,
itxaso-gizon trebeak, Kanta-uriko loreak
ur gaziyakin beti burrukan ibiltzen ziran jendeak,
arraiak dira ogei eta bat euskaldun aien jabeak.
2. Gogoratuko dira Bermeo, Antxobe eta Algorta ...
larunbat santuz zutelakuan izandu negar galanta;
iruretarik galdu ziraden larogei eta amaika,
zenbat seme, zenbat aita, Jaungoiko maiteak naita ...
itxaso baztar euskerazkotik diraden munduban palta!
Motrikotarrak ere ederra zuten aurreko lanbata!
3. **San Jose** deitzen ziyen txalupan Motrikutar fedetsubak,
larunbatean ogei ta batak izandu ziran galdubak;
denak uretan eman zizkiyen Jaunari beren kontubak,
arrantzale koitadubak, euskal-zale onradubak,
utzirik beren familitxuak emen desanparatubak,
ditu eraman berarengana J aungoiko santu -santubak.
4. Zenbat alargun, zenbat ume ote daude gaur negarrez,
putzu aundiyak egiteraño samintasunan indarrez?
Ama gaixuai ume gaixuak esango diye: «Aitik ez!».
Amak orduban oñazez, jantzi ondoren soiñ beltzez
diye esango: «Gu bete arren naigabez eta ekaitzez,
kantauritarrak lagun egingo digute guri biyotzez».

⁹¹ Antonio Zavala, *Ramos Azkarate. Galtzaundi berriz ere*. (I, II), Auspoa 286,287. Zarautz 2004, T.II, 346.

XIV

N^a SRA DE ICIAR-KOAREN HONDORATZEA⁹²
(1902)

1. Amar mariñal ito dirade Kantabriako uretan.
Negar garraxiz beteta daga Ondarru bere etxetan,
Emeretzitik amar ittoak, bederatziz salbatuak
Goiko Jaun ona! zer dira baiña zure desío eskutuak ?
2. Mutriku ortan ba zan dei larri eta gizonen ez bihar,
olatuetan trabes zanían Nuestra Señora de Itziar.
Erri guztia begira zeruan argí gabeko illuntzian,
potiñandia tira-biratan igarri zuen trantzian.
3. Isidoro zan patroí abílla, lagunentzako noblia,
itsasoetan asko ibilia ta gizon onaren ondria.
Parte faltsuik euki ezarren izan du azken tristia.
Alegin sendo egiñagaitik betiko galdu lemia .
4. Amar gizon batera ito ata ainbesteik ez bizik artu.
Salbatu ziran bederatzik e larri ziraden azaldu.
Promesa eta ofrezimendu, erruki eta errezu,
olakoetan gertatzen danez danak zíraden an keixu.
5. Ba da negarra Ondarru ontan, tristura eta tutua!
Alargun eta umezurtzetan inkesa eta ulua.
Kanpotik bialduarren errukarrién dírua.
diruz sekula ez da onduko bear genduken tratua.
6. Anái bezela jokatua da Mutriku guri laguntzen .
Alkar arteko aixa txikiak ez dira orain kontutzen.
Jarraí dezagun danon artean gure zereinak ondutzen,
itsasoaren tentaziuak sekula ez dira ta aztutzen.

⁹² Agustin Zubikarai, *Ondarru, kantu, otoi, orru*. Caa Municipal de Cultura, Ondarru, 184, 36.

XV

ERANDIOKO DESGRAZIA⁹³
(1906-II-26)

1. Milla eta bederatzireun au da seigarren urtian,
desgrazia bat pasatu dana Erandio'ko partian;
negarra franko eragin dute familiaren artian
zenbat disgustu izango zuten pensatzen jarri gaitian.
2. Otsaillaren ogei ta seia egun gogoragarria
tristuriaren lutoz jantzi zan Erandio'ko erria;
euren gorputza uren azpian ainbestek zuen utzia,
zeruko Aita, eduki bedi arren miseriakordia
3. Orretarako ziran egunak, juan ziran erromerira,
dibersiyua zeuan lekura, Barakaldo'ko errira;
arratsaldia an pasatuta illuntzian erretira,
bote batian amasei lagun, danok ziraren azpira.
4. Desgraziaren billa zetozen guztiok atrebituak,
ontzi txikian ainbeste lagun, nai zutenak serbituak;
karga aundiak errebentatu, ezin geio sufrituak,
zetozen amasei ortatikan beratzi dira ituak.
5. Ondo pensatzen jarri ezkerro, da gauza negargarria,
familiya askorentzako egun artan etorria;
euren umiak aiñ estimatu an utzi biar bizia,
arrezkerotik dago lutuaz . Erandio'koerria.
6. Zori gaiztoko egun txarrian orduan gertatu ziraden,
euren biziya entregatutzen asko pensatu ez arren;
iñork eztaki eriotzia nundikan nola datorren,
ta gutxiago ondorendikan zer justizia dakarren.
7. Mundu ontatik oietzek dira uste gabe juandakuak,
bere eskuan artu daitzala arren gure Jaungoikuak;
dibersiuaren billa juan da biziya emandakuak,
orlakuari esan leikiyo martiri benetakuak.
8. Onezkero ezta erremeiorik arek mundutik juan zian,
etzeite lagun geio gertatu orlako eriotzian;
itxasuarekin peliatuta azkenian ere il zian
negarra franko eragin dute bakoitzak bere etxia.

⁹³ Antonio Zavala, aip. Lib., 1978, 141-149.

9. Bizi geranak mundu onetan kontuan egon gaitezen,
al dan guztian begiratuaz nundikan nora gabiltzen,
jaungoikoari erregutuaz, inñundik al baliteke izen,
desgrazia artan gertatu diranak zeruan gerta deitezen.
10. Erregututzen zaitugu ondo, zeruko Ama Birjiña,
santa guztiyen agintariya, aingeruen erregiña:
konsideratu martiriotik euken apartan eziña,
aien anima salbatzeko egiñ zazu alegiña.
11. Kristau oiek gertatu ziran estadu negargarrian,
euren bizia eman biarra itxasuaren erdian;
Jesus maitiak sartu daitzala zeruetako glorian, .
antxe gozaten egon deitezen eternidade guzian.
12. Tentaziyua ibillitzen da okasiyuaren billa,
pekatuetan dauan anima arkitutzen da debilla;
Jaungoikoaren seme guztiyak izan biar du umilla,
beste gauzarik eztet desiyo: ala gertatu dedilla.

XVI

1908-V-24KO DESKALABRUAK⁹⁴

1. Milla pasata bederatzi eun zortzigarrenge urtia,
bertso batzuek asmatutzeko euki det borondatia,
ikusirikan udara txarra batzuentzako egitia,
desgrazikua izandu dala Santander'ako partida,
atunetako gizon gaixuak iruki zuten kaltia.
2. Nekazariya legorrian da arraizalia itxasuan
jan biarrakin egiten dute mundu ontako plazuan;
artzen diraden pena ta susto beti gogotan jasuan,
al balitz danak ipinitzia alkarren gainka pisuan,
zer kontatua gertatu're bai bakoitzai bere auzuan.
3. Urte guzitan juaten dirade montañesako kostera,
San Juan eguna inguru ortan, udara pasatutzera,
bere familiyak mantentzeko dirua irabaztera,
negargarriya batzuentzako beren buruak uztera,
libratu dana larri ibilli berriz legorra ikustera.
4. Ondarrua'ko gizonak asko, Mutriku eta Donostiya,
bermeotarrak zer esanik ez, dana txalupaz josiya;
itxas kanpuan gertaturikan; denbora txar itxusiya,
ainbeste enbarkaziyo triste galdu biarra etsiya,
batzuek nolabait libratuta bestiak galdu biziya.
5. Beren andre ta arrebak igual pariente guzi negarrez,
gauza oiek orla gertatu eta lasai ego ten ezta errez;
deskalabruak pasatzen dira uretan eta legorrez,
baleki batek zer gauza txarrak etorri biar dun aurrez,
aiko giñake bata bestiari zar eta gazte agurrez.
6. Ainbeste txalupa eta bapore beren santu-izenakin,
batzuek buelta oso emanda bestiak urez betiakin,
naiz urrutira klaru ikusi probetxurik ez mendiakin;
ama batzuek gelditu ziran bost eta sei aur txikikin,
sokorritzeko saiatu ziran teatro eta festakin
7. Modu orretan izandu ziran suskriziyuak irikitzen,
estudiantinak kalietan da aientzako diru biltzen;
Bilbao'n ere partidua ta nobillada da jokutzen,
Donostia'ko soziedadiak igual ziraden portatzen,
saiatu ziran famili aiek al dan ondona anparatzen.'

⁹⁴ Antonio Zavala, aip. lib., 1978, 151-157.

8. Irakurrita jakindu gendun periodiko edo papera,
lutua zala pertsona askontzat kosta Kantabri aldera,
txalupa asko eta bapore galdu zirala batera;
zein ote ziran jendia larri, arrazoia nai atera,
makiñat pena zabaldutzeko izan da aurtengo kostera.
9. Dudarik ezta egitia bat gauza abekin penatu,
len bizi ezin dan pobriari zer eiten zaion allatu:
zorioneko itxaso aundi, eiten dezuna tragatu;
bagiña danak legorrerako lanikan ezin billatu,
modu orretan uretan dira gizon asko're saiatu.
10. Aita bat orla faltatutzian aurrak dira akordatzen,
mantaletikan amai e l duta noiz etorriko galdetzen;
erantzun nai ta soltatu ezin, negarrez dago urtutzen,
auzuetako emakumiak al dan ondona laguntzen,
gauza au bañon tristiagorik ez det ezer e billatzen.
11. Batzuek orla aitzen dirade arraizaliai bengatzen,
zer peligro ta arriskua duten eztute konsideratzen;
lurren gañian dagon sastia segurua da bizitzen,
denboraletik txarrenakin e l aitzen da lasai kantatzen,
itxas kanpuan txalupak buelta, gizonak antxen itotzen,
12. Alde batera pentsatu eta ori da artitzekua:
itxaso onak gusto ematen, txarra da bildurtzekua;
legorretikan muralla- iskiñan jendia jostatzekua,
itxas kanpuan denbora txarrak iñoi ez barkatzekua,
persona askokín igual galdutzen naiz aundia izan barkua.
13. Amairugarren bertsu onekin orain egiten det bukatu,
Zipriano det izena eta Lertxundi det eskribitu;
galdu ziraden gizon guziyai egiñikan erregutu,
zeruko Aita Eternuari nai diot ondo kunplitu,
nai duenian guri otsegi bere eskutikan gaitu,
agur danari, arraizaliak, suerte on batez segitu

XVII

KANTABRIAKO ITXASGIZONAI OROIPEN BAT⁹⁵
(G. 1912-VIII-13 / T. 1932)

1. Nere biyotz gaixtua eskaka aritzat
bertso bi ipintzeko, baldin baderitzat,
Abustuben amabian sortu zan ekaitzak
egin dizkigu oso deskalakru gaitzak,
makiña bat persona ondatu beintzat.
2. Denak esplikatzero orain naiz abian
motibua dan gisan mintzatu nadiyan;
milla bedetzireun. eta amabian,
gañera Abustuko, illarez erdiyan,
desgraziy'au pasa da Kosta Kantabriyan.
3. Kulpa gabeko franko badu eramana,
bakoitzak errezatu «Aita gure» bana,
ain da negargarriya egin digun lana,
anparo gabe utzi ainbeste aur ta ama,
sinisten ere gaitz da aurten pasa dana.
4. Abustuko illaren amairu garrena
guretzat argitu dan egun txarrena,
izantzagun kupira denak alkarrena,
gogoratu utzarekin lertzen zait barrena,
jau da paraderua kantabritarrena.
5. Eun da amaseikua Bermeo bakarra,
aurten ez dute izan suerte ederra,
orri txiki batentzat jai ori negarra,
aurrak aita falta du ta amak, senarra!
badaukate anparo on baten bearra.
6. Itxasua zitzaigun aserretzen asi,
bendabal aldetik zan aizia nagusi,
nor bere puestuari ezin ziyon eutzi;
danak zatitu ditu iñor ez du utzi
Gipuzkuan bertatik ez da falta gutxi.
7. Eun da kerrogoi ta iru omendira danak
arrantzalietatik ondatu diranak
gure Jangoikuari kontu ba emanak;
guk egin bear degu bizirik geranak
ayetzat erregutu biyotza dubenak.

⁹⁵ *Bertsolaria* 1932, 50 zkia, 303.

8. «Aita San Inaziyo» belako barkuba
amairu gizonekin ur pian sartuba,
beraren imajiña an zuben sortuba,
Abana-ko partian dago kostatuba,
tenpestade gaixtuak jo ta puskatuba.
9. Egur biren gañian gizon bat jarriya,
jai zer otezan aren orduko larriya!
lagunak bera jun ta estadu urriya,
ez da Donostiyara errex etorriya,
ikusi du birian istillu gorriya.
10. Señale ibilli dala arraixku aundiyetan
arrai txarra besterik ez dan tokiyetan,
illaren amabostan goizeko seyetan,
baporiak artu zun borondate onetan
naikua sufritu du paraje oyetan.
11. Izena Daniel du nonbria Eskurtza,
jeniyo bizikua, espiritu utza,
ta baliatu zayon Jaunaren laguntza;
oso maltratatuba sartu zan onuntza,
berriz egon liteke jua gabe aruntza.
12. Iñork galdetzen badu gauz ori nola da
nik erantzungo diyot: Egiyaz onla da
iñor dudan badago betor eskolara,
anunziyatu zuben orlako bolara,
grazyiaz milla bider aita Orkolaga.
13. Ai gure biyotzeko aita Orkolaga
beraren eskutikan ez gaitzala laga,
orain bezela zaitu eguna ta gaba,
berriz itxasu ortan ez gaitezen traba,
bedorren talentuba gauza biarra da.
14. Jainkua portatzen da danentzat ondradu
gaiztuarentzat igual, ain biyotz ona du,
emanaz irabazten degun ainbat gradu,
itxaso sagradua ur guziyen buru,
ark ere gurutzia errespetatu du.
15. Jesus maitiak eman dezala argiya,
oraingo bolara ontan badago premiya,
euskaldunen artian au da pikardiya,
Bermeotik galdu-da jendien erdiya,
lutoz jantziya dago Kosta Kantabriya.

16. Ango itxas kolpiak ta urre borroyak,
tragatu nai zituen mendi ta erriyak,
pasa dira desgrazi ikaragarriyak;
orra amasei bertso oraingo berriyak
Fermin Imazek eta Txirritak jarriyak.

Kantabria-ko itxas-gizonai oroipen bat

FERMIN IMAZEK ETA TXIRRITAK JARRIYAK

1
Nore biyotz gaixua
eskaka aritzat
bertso bi ipintzeko
baldu badoritzat,
Abustaben amabiyan
sortu zan ekaitzak
egin dizkigu oso,
deskalaku gaitzak,
makinabat persona
ondatu beintzat.

2
Penak espilikatzera
orain naiz abiyan,
motibua dan gisap
mintzatu nadiyan;
milla bedetzireun
eta amabiyan,
gañera Abustuko
illarez erdiyan,
desgrazi'au pasa da
Kosta Kantabriyan.

3
Kulpa gabeko franko
badu eramana,
bakoitzak errezatu
«Aita gure» bana,
sin da negargarriya
egin digun lana,
anparo gabe utzi
sinbeste aur ta ama,
sinisten ere gaitz da
aurten pasa dana.

4
Abustuko illaren
amairu garrena
guretzat argitu dan
egun txarrena,
izantzagun kupira
denak alkarrena,
gogoratu utzarekin
lertzen zait barrena,
jau da paraderua
kantabritarrena.

5
Eun da amaseikua
Bermeo bakarra,
aurten ez dute izan
suerte ederra,
erri txiki batentzat
jai ori negarra,
aurrak aita falta du
ta amak senarra,
badaukate anparo
on batan bearra.

6
Itxasua zitzaigun
aserretzen asi,
bendabal aldetik zan
aizia nagusi,
nor bere puestuari
ezin zion eutzi;
danak zatitu ditu
inor ez du utzi
Gipuzkuan bertatik
ez da falta gutxi.

7
Eun da kerrogei ta iru
omendira danak
arrantzaliestatik
ondatu diranak
gure Jangoikuari
kontuba emanak;
guk egin bear degu
bizi'ik geranak
ayetzat erregutu
biyotza dubenak.

8
«Aita San Inaziyo»
belako barkuba
amairu gizonekin
ur pian sartuba,
beraren imajina
an zuben sortuba,
Abanz-ko partian
dago kostatuba,
tenpestate gaixtuak
jo ta puskatuba.

9
Egur biren gañian
gizon bat jarriya,
jai zer otezan aren
orduko larriya!
lagunak bera jun ta
estadu urriya,
ez da Donostiyara
errex otorriya,
ikusi du birian
istillu gorriya,
(Bukatzen da 306 urrikuan).

XVIII

**BERTSO BERRIYAK LUSITANIAKO DESKALABRUEN GAINIAN
JARRIYAK⁹⁶**

(1915-V-7)

1. Eskatzen det isil piska bat danori gaur faborez,
Esplikatu nai det ba gauza bat negarrez,
Nuevayorko mollatik erten zoon Lusitaniak
Beterik kargaz ta jentez Liverpoolko aldea.
2. Maiatzaren zazpiyan eman ziyuen erteria,
Despeditzen zan jente guziya, pozez eta alegriyaz
Beren arrosko mobimentuan bazijuan ongi Lusitania
Erabakitzen oso polliki olato aundi txuriyak.
3. Gizonak andrak ta umiak denetik despeditzen zian,
Altxatzen pañuelo txuriyak oso pozez beterikan,
Bat olgetan bestia dantzan, umiak denak salteka,
Beste batzuekurai beiratzten denak pozez beterikan.
4. Izango ziran zortzi bat ordu zijuala itsas gainian,
Txori txuriyak eskoltatzen zun bere lau eskinan aldean,
Eta kapitan balientia zeon bere zubi gainian,
Bere biyotzak esaten ziola desgrazien bat zala urrian.

⁹⁶ KM. Kulturunea, Gregorio Mujikaren ondareko bertso-papera. C-553 F-22

5. Baporen pasillo baten jarrita sillatxo batean
Itxaso pollitari begira zeon gazte euskaldun bat,
Arratsaldeko ordu biyetan maiatzaren zazpiyan,
Ikusi zuan torpedo bat iya bapore azpiyan.
6. Mendi txuri urrezkuak laister ikusi zuan,
Altxatzen ziela aundi baporen inguruan,
Zauzkan kamarotiak euskaldun orrek inguruan
Artu zuan salvavida bat salbatzeko peligruan.
7. Segituan jua zan esatera barkoko kapitainari,
Atzeko aldean ikusten zala ur gainian sumarinua,
Kapitanak segituan ordenatu zuan marineleri
Arriatzeko ur gainera txalopatxuak ugari.
8. Bapor artan ezta sentitzen , lamentuak besterik,
Doloriak eta negarrak gizon ta andra guziari,
Maldiziyuak ta juramentuak batzuek diarka amari,
Beste batzuek pazientziyaz errezatzen Jangoikuari.
9. Batzuek oinetakuek erazten, bestiak eltzen tabloari,
Onek aitari deika, arek deika semeari,
Emakumeak negarrez laztan bat eman senarrari,
Onek albaluke bezela salbatu estutasun artatik.
10. Bazijuan ondoa bapor eder aura,
Sokak ebakitzen asi zan euskaldun aura,
Beiratu gabe bere biziari asi san salbatzen
Ta onela txalupatxo batean ogeta amabi salbatu zituen.
11. Lan ontan zebala ikusi zuan religioso bat
Beren besuarekin eskatzen zeola faborez sokorro bat,
Gure mutila errukituta beren txalopan etzala salbatzen.
Beren salvavida bota zion eta salbatu zan ari eltzen.
12. Aita religioso au da oso fraile ona,
Ta ematen dio eskerrak Bilboko mutil onari,
Ez dauka historiyan igualik jarri zuan bere biziya peligruan,
Besteak salbatzeagatikan olako triste peligruan.
12. Bizente Egaña ta Agirre da mutil baliente au⁹⁷,
Olabeagan jaiota abandon bataiatua,
Mejikoa jua zan oso gaztia ta orain zetorren etxera,
Momentu negarrezko artan gloriiaz asko bete da.

⁹⁷ Bizente Egaña Agirre 1886ko ekainaren 7an jaio zen Bilbon, bere gurasoak Leandro Egaña Uriarte eta Baldomera Agirre Arzinaga izan zirelarik. Gertatu zenean hondoratu zen 28 urte zituen, beraz, sasoirik onenean.

13. Goiko Amerika aldetik zetorren fraile ona
Urte askotan predikatzen ibili da religioso ona,
Bapor ontan zetorren alegriaz oso beterik
Desiotan laztan egiteko bere aita ta amari.
14. Peligro artan zeola ikusi zuan ama bati
Iru ume besoanzeuzkala dolorez ta negarrez beterik
Amari eman zion beren kortxua pozez beterik,
Erregutzen Jangoiko jaunari ama semeak salbatzeagatik.
15. Bere balore aundi arekin ekin zion jenetia salbatzen,
Lenengo salbatu zuan ama alabak tabloi baten,
Gero juañ zan itxas gainian jentia geiago salbatzen,
Ta onela balorez beterik bizitza asko salbatu zituen.
16. Zeon balorezko lan ontan Españiako relijioso on au,
Ikusten zeola bere onduan desgrasi aundi au,
Bera ere zebilen gaizki tabloi ta uren artean,
Arrimaturik berari Agirre biziya salbatu ziyuan.
17. Galdu zanian bapora itxas txuri azpiyan,
Ikusten zian gauza tristiak gizon andra ume artian,
Olato artian danak nastuta aiek momentu tristiyak,
Danak itotzen dao ezin salbaturik inoren indarrak.
18. Negarrez zeon ur gainian ordu bat eta erdian,
Ama bat seme birekin tabloi baten gainian,
Sei bat metro zeuden aldegin da Agirrerri,
Beren gerrikua bota zion salbatzeko ama ta umiari.
19. Mundu onetan ez dago pena aundiagorik
Ikustia baño jentia itotzen ta ezin salbaturik,
Danak eskatzen piedadia beren momentu triste hartan
Ta bestiak begira ezin salbaturikan.
20. **Bizente Egaña ta Agirre** euskaldun kasta ona da,
Beren odola dago nastuta balorez ta graziaz.
Gaur Inghlaterra guziyan jentia estimatzen du,
Baina espainol tarrak esan gutxi egin du.
21. Gauza asko ipintzen debe beste jende onegatik,
Belmonte, Gallo o Gaona o beste Gallitogatik,
Baina ona da esatea jende guziarik
Ez daola balore aundiyagorik
Ematia baino bi pase ederrak itxaso olati txuriari.

XIX

DOMECQ MARINELAREN HILTZIA⁹⁸
(1938 ing.)

1. Ez da marineletan ez ja Donibandarrrik
Amodiorik ez dianik itxaso handiari
Txipitik maithatüz hori ez da estonagarri
Nahiz hen zorthia ez den bethi inberagarri
Aitak erakutsirik bidia semiari
Bizi dira Eskualdün hun, fidel itxasuari.
2. Jinkuak egin bagüntü algarren maithatzeko
Ez zatin Kriminelik jente hunen arteko
Eziz eta marinel bat planta hortan hiltzeko
Alhargüntsa gazte baten nigarretan uzteko
Bi urthetako haur bat goizik malürratzeko
Aita eta anaie bat Krimuan probatzeko.
3. Itxas portin hartürik arrantzüko untzia
Gaiaz phartitü ziren hiru aita semiak
Zioielarik gaur date arrantzüko egüna
Fortünatzeko beitügü güne izigarria
Xantzak lagüntzen badü gure projet hartia
Zuinen eder datin sarri etxenko batzarria.
4. Itxasua anple zen ez zen batere aizerik
Handaiako leihora hürrünian ageri
Guratzan hat ez beitate beste arrantzalerik
Untzian barnen hiruak dritxokaz eta erriz
Itxasuak ederrez ez zialakoz parerik.
Nihur ez zian gai hartan esperantxa trixterik
5. Hel eta hasi ziren beren ofiziuari
Sariak hedatürik arrain bühürriari
Gorderik hiru mariñel beste Aldekuetarik
Tirokan hasten dirade xüxenka untziari
Seme batek eskü bat bihotzian ezari
Oihü batez : "Hunkirik niz" diolarik aitari.
6. Tiro batek eginik baten heriotzia
Donibanerat бүрүз үтзүлтzen da untzia
Hain alagera juranik planta hortan jitia

⁹⁸ Jakes Larrondo (ed.), *Etxahun-Iruri khantan*. Pau, IPA, 1977, 94-96.

Phentsa zer izan behar zin etxeko batzarria
 Hogeia eta bi urthetan holaxek finitzia
 Ez deia hori oithian phena izigarria.

7. Ama baten besuan haur txipi bat nigarrez
 Bere aita zenaren besarkatü beharrez
 O inozent malerusa badakikek hatsarrez
 Bethi izan behar dela lotsa itxasuez
 Handitü hizatinin ohart hadi aitarez.
 Eta ez itxasua har irus izan beharrez

8. Hürüntik ezagün da orruaz itxasua,
 Phausa hadi bakian o mariñel gaixua
 Bere traidore obretan ez dik lehen Krimua
 Behar dik nunbait egotxi bere errai gaxtua
 Hitarik nahi zian azken sakrifiziua
 Kriminelen eskietarik inozent hiltzekua.

Pierre Bordazarre “Etxahun Iruri” (1908-1979)

XX

ALARGUNAREN NEGARRA⁹⁹

1. Nere gogoan egan dijoa alargunaren albora
Aitarik gabe gelditu diran ume txikien ondora
Ama gaixoa, zoro antzean begira izar lekura
— Nere umien aita genuna iges jun zaigu zerura.
2. — Iru alaba ta bi mutiko dira gu bion aurtxoak
Aitarik gabe gelditu dira errukarrizko gaixoak
Ni ama izan da. ez dut etsiko ni-re iltzera nijoa
Aita-amik gabe zer egoera ume zurtz gure umeak!
3. — Nere buruak ez du zentzurik zu itto ziñan ezkerro,
Zure itzala billaka nabill goiz guziz eta gauero,
Aitatxo nun da? Galdezka dabil txikiena egunero,
Nik etorriko zerala esan etzera etorko gaurgero.
4. — Patroiak oiur egin zunean (Pello, Antton, Joxe!) ura loaren goxua,
Azkar esnatuz pizkor altxatu ziñan nere senartxua,
Nork esango zun izanikan zu bulartsu ta osasuntsua,
Azkenekoa izango zala erdi lotako muxua.
5. — Neretzat ziñan senar onena, ez ninduzun atzipetu,
Gazte giñala agintakoak danak zenitun kunplitu,
Zure mendean egun onarik munduan ditut bizitu,
Orla ez neza etsi-iñola ta lenbaitlen zugana deitu.
6. — Zure emaztea naizen aldetik dizut zin-ziñez eskatzen,
Zauden lekuan saiatu zaitez gauza au neri irixten,
Len baiño lena ni lur ontatik zuregana eramaten,
Zu gabe nere biziak ez du irauterikan pentsatzen .

⁹⁹ Fernando Artola Sagarzazu “Bordari”, *Bakoitzak berea*. Sendoa, Zarautz, 1982., 112-113.

